

Sector-structuurbeleid

De komende maanden zal *ESB*, zo mogelijk iedere week, een artikel bevatten over sector-structuurbeleid. Sector-structuurbeleid of industriebeleid houdt zich bezig met de allocatie van productie en produktiefactoren over de sectoren. Het is ruimer dan sectorbeleid, dat slechts op één bedrijfstak betrekking heeft. Hierdoor is het mogelijk dat sector-structuurbeleid de structuur van de gehele productiehuishouding beïnvloedt. De resultaten van die beïnvloeding hangen af van de door de overheid en/of door het bedrijfsleven aangegeven doelstellingen. Die doelstellingen kunnen globaal zijn, bijv. de vijf sociaal-economische doelstellingen. Ze kunnen ook specifiek zijn, bijv. de stimulering van een bepaalde bedrijfstak. Sector-structuurbeleid is een begrip dat politiek geladen is. De optimale allocatie kan immers worden overgelaten aan het vrije marktspel of worden gepland door de overheid; er bestaan uiteraard combinaties tussen vrij marktspel en centrale planning.

In onze vrije ondernemingsgewijze maatschappijstructuur laten we de allocatie van produktieve krachten in principe over aan het vrije marktspel. Het is onmogelijk na te gaan of de huidige allocatie optimaal is. In de traditionele opvatting kan optimale allocatie evenwel slechts worden verkregen in een marktform van volledige mededinging, waarbij rekening wordt gehouden met de externe effecten. Iedereen weet dat deze marktform nauwelijks bestaat. Wegens de gebreken van het vrije marktspel ontkwam men niet aan enige vorm van sector-structuurbeleid. De Commissie Opvoering Produktiviteit begeleidde vele structuuronderzoekingen en de NEHEM werd opgericht. Tot nu toe is het sector-structuurbeleid voornamelijk passief. De overheid grijpt in indien zich problemen voordoen en het bedrijfsleven gaat over tot een structuuronderzoek in een sector die in moeilijkheden is komen te verkeren (vgl. de strokarton-industrie).

Er bestaan echter tendensen om binnen de mogelijkheden die onze economische orde biedt, tot een actief sector-structuurbeleid te komen. Zo langzamerhand wordt ingezien dat de toekomstige ontwikkeling van vele sectoren moet worden voorspeld. Knelpunten kunnen dan worden opgespoord en overheid en bedrijfsleven zijn te zamen in staat tijdig maatregelen te nemen. Een dergelijk actief beleid kan evenwel slechts doeltreffend zijn indien er voldoende informatie is over de economische en sociale ontwikkelingen in

de diverse bedrijfstakken. Zonder die informatie is het onmogelijk een juist antwoord te geven op de structurele wijzigingen die zich voordoen op het terrein van de technische veranderingen, vraagverschuivingen, ruimtelijke ordening, milieuhygiëne enz.

Vandaar dat COP vorig jaar het rapport *Structurele vernieuwing in sectoraal verband* publiceerde. Dit rapport bevat een basisplan voor de ontwikkeling van een sectoraal informatiemechanisme dat periodiek de benodigde gegevens kan verschaffen. Het zou hierdoor een aanzet kunnen zijn tot een ommekeer van het huidige vnl. passieve naar een actief sector-structuurbeleid. Aanvaarding van de uitgangspunten van COP betekent m.i. dat de nadelen van de huidige concurrentie worden weggewerkt en dat een beheerste opbouwende concurrentie ontstaat. Hoewel COP een grotere openheid van de sectoren verlangt, blijft het belangrijkste kenmerk van onze maatschappelijke orde — het vrije marktspel — onaangetast.

Indien de allocatie van produktieve krachten door de overheid — eventueel in samenwerking met het bedrijfsleven — wordt gepland, wordt dat kenmerk wel aangetast. Naast een doeltreffend informatie-mechanisme is dan immers behoefte aan het stellen van duidelijke, concrete doeleinden. Er moet dan bijv. worden aangegeven wat onder optimale arbeidsverdeling wordt verstaan. We zouden zelfs zover kunnen gaan dat bepaalde productieprocessen worden afgeremd omdat hun produkten onvoldoende tot het maatschappelijke welzijn bijdragen.

Thans is in Nederland een centraal geplande allocatie niet te verwezenlijken. Een actief sector-structuurbeleid binnen het vrije marktspel moet evenwel mogelijk zijn. De huidige economische problemen, die het gevolg zijn van snelle maatschappelijke ontwikkelingen, aantasting van het milieu en uitputting van de grondstoffen, maken m.i. een inzicht in de toekomstige ontwikkeling van de sectoren noodzakelijk. Sector-structuurbeleid moet geen sectorbeleid zijn dat achteraf de brokken opruimt, maar moet vooraf de problemen signaleren en oplossen. Het is dan bovendien mogelijk een actief arbeidsmarkt- en regionaal beleid te voeren. Veel zal natuurlijk afhangen van de bereidwilligheid van het bedrijfsleven en van de opstelling van de huidige regering.

L. Hoffman

Inhoud

<i>Drs. L. Hoffman:</i> Sector-structuurbeleid	441
Column Overheid en economie, door Prof. Dr. F. Rogiers	443
<i>Drs. W. H. J. Tieleman:</i> Het overheidsbeleid t.a.v. sector-structuuronderzoek	444
<i>Drs. F. Muller en Drs. J. B. Opschoor:</i> De kosten van de gezondheidszorg in Nederland; een raming voor de jaren 1950-1969	447
<i>Dr. D. van der Werf:</i> Dynamische-inflatoire huurprijsvaststelling	450
Rectificatie	454
Europa-bladwijzer Nietigheid van mededingingsbeperkende overeenkomsten, door Europa Instituut Leiden	455
Fisconomie Fiscaal-economisch congres: Fiscandal, door J. Renes	457
Boekennieuws H. W. Spiegel: The growth of economic thought, door Drs. T. J. Kastelein	459

Redactie

Commissie van redactie: H. C. Bos, R. Iwema, L. H. Klaassen, H. W. Lambers, P. J. Montagne, J. H. P. Paelinck, A. de Wit.
Redacteur-secretaris: L. Hoffman.

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; kopij voor de redactie: postbus 4224.
Tel. (010) 14 55 11, toestel 3701.
Bij adreswijziging s.v.p. steeds adresbandje meesturen.

Kopij voor de redactie: in tweevoud, getypt, dubbele regelafstand, brede marge.

Abonnementsprijs: f 78,00 per kalenderjaar (incl. 4% BTW); studenten f 46,80 (incl. 4% BTW), franco per post voor Nederland, België, Luxemburg, overzeese rijkdelen (zeepost).

Betaling: Abonnementen en contributies. (na ontvangst van stortings/giro-acceptkaart) op girorekeningno. 122945 t.n.v. Economisch Statistische Berichten te Rotterdam.

Losse nummers: Prijs van dit nummer f 2,50 (incl. 4% BTW en portokosten). Bestellingen van losse nummers uitsluitend door overmaking van de hierboven vermelde prijs op girorekeningno. 8408 t.n.v. Stichting het Nederlands Economisch Instituut te Rotterdam met vermelding van datum en nummer van het gewenste exemplaar. Abonnementen kunnen ingaan op elke gewenste datum, maar slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Advertenties: B.V. Koninklijke Drukkertijen Roelants - Schiedam
Lange Haven 141, Schiedam,
tel. (010) 26 02 60, toestel 908.

Stichting
Het Nederlands Economisch Instituut

Adres: Burgemeester Oudlaan 50, Rotterdam-3016; tel. (010) 14 55 11.

Onderzoekafdelingen:

Balanced International Growth
Bedrijfs-Economisch Onderzoek
Economisch-Sociologisch Onderzoek
Economisch-Technisch Onderzoek
Vestigingspatronen
Macro-Economisch Onderzoek
Projectstudies Ontwikkelingslanden
Regionaal Onderzoek
Statistisch-Mathematisch Onderzoek
Transport-Economisch Onderzoek.

Onderzoek

is nodig. Het NEI heeft zich daarop sinds 1929 gericht. Naast het pure onderzoekwerk houdt het zich bezig met het uitvoeren van opdrachten van overheden en bedrijfsleven in binnen- en buitenland. Het heeft thans ervaring op vele gebieden, in een spreiding over 50 landen. Er heeft in die periode een specialisatie plaatsgevonden, maar door de samenwerking in teams van economen, econometristen, wiskundigen, sociologen, sociaal-geografen, stedenbouwkundig ingenieurs en civiel-ingenieurs wordt een brede aanpak van de problemen gewaarborgd.

Overheid en economie

„Whilst the enlargement of the functions of government would seem to a nineteenth-century publicist to be a terrific encroachment on individualism, I defend it, on the contrary, both as the only practicable means of avoiding the destruction of existing economic forms in their entirety and as the condition of the successful functioning of individual initiative”.

(J. M. Keynes, *The General Theory of Employment, Interest and Money*).

De markteconomische krachten alleen zijn onvoldoende om in het sociaal-economisch leven te kunnen instaan voor de bevrediging van zowel de materiële behoeften als van de aspiraties naar gezondheidszorg, betere vorming, meer cultuur en aangepaste collectieve voorzieningen. Ze leiden niet automatisch naar een harmonische en evenwichtige opbouw van de sociaal-economische structuren, die gewenst worden in een moderne gecompliceerde samenleving. De overheid moet actief optreden om correctieven aan te brengen aan deze „blinde” mechanismen. Maar hierbij mag niet uit het oog worden verloren dat „the authoritarian state systems of to-day seem to solve the problem . . . at the expense of efficiency and of freedom” (Keynes, *The General Theory*). Alleszins moet het economische leven aanvaarden dat de overheidstussenkomst een mutatie heeft ondergaan van het politionele toezien en onthouden van directe actie over het loutere suppletieve handelen naar een complementaire en zelfs substitutie-activiteit. Zulks is nodig om de welvaart en het welzijn van allen te kunnen verzekeren.

Zo zou (ongeveer) de globale, algemene conclusie kunnen luiden van het Elfde Vlaams Wetenschappelijk Economisch Congres, dat de Vereniging voor Economie organiseerde te Leuven op 4 en 5 mei 1973, met als centraal onderwerp „De overheid in de gemengde

economie”. Deze manifestatie van de Vlaamse economen was reeds anderhalf jaar in voorbereiding in 18 commissies (ca. 200 leden), die elk een bepaald aspect van de problematiek uitdiepten. Hun bevindingen werden gebundeld in het referatenboek, dat vóór het congres werd uitgedeeld (de discussies op het congres zelf zullen het voorwerp uitmaken van het notulenboek).

In de gemengde economie is het kenmerkend dat de overheidsinterventie zich zowel voordoet op de gebieden productie, kapitaalvorming, inkomensvorming en -verdeling, als in het domein van de beheersing van de (markt)-mechanismen, die het sociaal-economisch leven reguleren en ordenen. Vastgesteld werd dat de overheidstussenkomst een versnelde toeneming kent en samenvalt met de stijgende beweging van democratisering en overleg. De vraag die men evenwel kan stellen is of de overheid voldoende gewapend is om deze toenemende taken op een efficiënte manier op zich te nemen.

Algemeen kan worden bemerkt dat de overheid bij haar rechtstreekse en onrechtstreekse ingrijpen blijkbaar een onvoldoende precieze omschrijving heeft van de nagestreefde doeleinden. Dit niet (kwantitatief) nauwkeurig vastleggen van de doelen brengt onvermijdelijk met zich dat de middelen evenmin met nauwkeurigheid worden gedefinieerd. En onvermijdelijk heeft men weinig of geen idee over de realisaties. Het gevolg van deze omstandigheden is dat, in een samenleving met een hoog niveau van gemiddelde materiële welvaart, er vele uitingen zijn van onzekerheid en ongenoegen. Bovendien treedt er een verlies aan vertrouwen op t.a.v. de instrumenten van sociaal-economische politiek, waardoor hun effectiviteit nog verder afneemt. De neiging is dan ook zeer sterk dat de overheid over-

gaat naar een meer punctuele tussenkomst i.p.v. zich te houden aan algemene maatregelen.

Deze gang van zaken heeft vermoedelijk talrijke oorzaken. Maar twee zou ik toch even willen aanstippen: het streven naar conflictminimalisatie; dat als resultaat meestal oplevert de budgetmaximalisatie, en de weerzin van de beleidsmensen tegen het duidelijk stellen van keuzen en beslissingen voor de toekomst, soms omdat men niet de interdependenties waarneemt, soms omdat anders een compromis niet mogelijk zou zijn.

In een gemengde economie zal het beslissingsmechanisme wellicht altijd onderworpen blijven aan veelvuldige en meestal tegenstrijdige eisen van de pressiegroepen. Een poging tot rationeler beslissen en handelen blijft nochtans gewenst en de technische hulpmiddelen daartoe worden reeds toegepast in de ondernemingen, maar blijken onbekend of alleszins onbemand te zijn bij de politieke decisionmakers. Planning-programming-budgetting system (PPBS), rationalisation des choix budgétaires (RCB) en sociaal-economische planning-technieken blijken het zeer goed te doen in de redevoeringen en de academische besprekingen, en kennen een begin van studie en experiment, maar stuiten op de vrees voor de consequenties, nl. het opnemen van de daaruit voortvloeiende plichten (en niet alleen dus het opleggen van verplichtingen aan anderen).

Het overheidsbeleid t.a.v. sector-structuuronderzoek

DRS. W. H. J. TIELEMAN

Op blz. 441 is aangekondigd dat *ESB* de komende maanden aandacht zal besteden aan sector-structuurbeleid. In het hier afgedrukte artikel, behandelt Drs. W. H. J. Tieleman (hoofd van de Directie Industriële Research en Structuur van het Ministerie van Economische Zaken) het overheidsbeleid t.a.v. het huidige sector-structuuronderzoek. In de volgende artikelen zullen de onderstaande aspecten worden behandeld:

- follow-up van het sector-structuuronderzoek;
- inhoud en achtergrond van het COP-rapport „Structurele vernieuwing in sectoraal verband”;
- sector-structuurpolitiek en economische planning;
- visie van de overheid op sector-structuurpolitiek;
- arbeidsmarktaspecten van sector-structuurpolitiek;
- regionale aspecten van sector-structuurpolitiek;
- sector-structuurpolitiek en economische orde;
- evaluatie van de serie.

De artikelen in deze serie zullen met het bovenstaande vignet worden aangeduid.

In de afgelopen zeven jaren hebben de bevordering, de subsidiëring en de begeleiding van sector-structuuronderzoeken, alsmede het stimuleren van de follow-up van deze onderzoeken een belangrijk onderdeel uitgemaakt van het door de overheid hier te lande gevoerde structuurbeleid.

In dit artikel zal worden ingegaan op de redenen, waarom deze onderzoeken worden gesubsidieerd, de normen aan de hand waarvan wordt bepaald of voor een project een subsidie wordt gegeven, de positie die de Stichting Nederlandse Herstructureringsmaatschappij op dit terrein zal gaan vervullen, alsmede op enkele andere aspecten. In één van de volgende artikelen zal worden ingegaan op het sector-structuurbeleid als zodanig gezien vanuit de overheid.

Waarom subsidiëring?

Sinds 1965 is een bedrag van een kleine f. 12 mln. aan overheidsmiddelen gestoken in de subsidiëring van sector-structuuronderzoek. Aanvankelijk ging het nog om een beperkt aantal onderzoeken in bedrijfstakken, die in een min of meer acute noodsituatie verkeerden (scheepsbouw, wolindustrie, schoenindustrie) en werden de gelden voor subsidiëring gefourneerd uit de zgn. produktiviteitsmiddelen. Dat de subsidiëring van sector-structuuronderzoek later een belangrijk onderdeel van het sectorstructuurbeleid is geworden, blijkt o.a. uit het creëren van een speciale begrotingspost voor dit doel op de begroting van het departement van Economische Zaken. Deze ontwikkeling viel samen met een accent-verschuiving die zich in de loop van de jaren zestig in

het economische beleid heeft voltrokken. Bestond dit voorheen primair uit maatregelen gericht op het scheppen van een gunstig economisch klimaat, toen steeds meer sectoren in moeilijkheden kwamen te verkeren, kwam in het beleid de nadruk te vallen op een duidelijke gerichtheid op bepaalde sectoren. Aangezien de problemen waarmee de sectoren te kampen hadden onder meer waren toe te schrijven aan onvoldoende inzicht in de bestaande situatie en in de perspectieven van de sector, is de overheid sindsdien gaan meewerken aan het verkrijgen van bedoelde inzichten. Als middel daartoe is — naast de middellange-termijnprognose van het Centraal Planbureau — vooral het sector-structuuronderzoek gebruikt. In haar bereidheid, deze onderzoeken te subsidiëren en in haar pogingen, bedrijfstakken te overtuigen van het nut van het laten instellen van een onderzoek, werd de overheid primair geleid door het belang van deze onderzoeken voor de bedrijfstakken zelf en derhalve ook voor onze nationale economie.

De structuuronderzoeken hebben echter ook betekenis voor de overheid, aangezien zij een basis kunnen vormen voor de bepaling van het beleid, dat ten aanzien van een bepaalde sector wordt gevoerd. Vooral in de eerste jaren na 1965 is het dan ook meer dan eens voorgekomen, dat aan het in overweging willen nemen van steunmaatregelen voor een sector door de overheid als voorwaarde werd gesteld dat de bedrijfstak eerst een structuuronderzoek zou laten instellen. Daarnaast is aan overheidszijde het besef gegroeid, dat structuuronderzoek ook een bijdrage kan leveren aan de ontwikkeling van een meer systematisch sector-structuurbeleid, gericht op het bereiken van een optimale verhouding tussen de verschillende sectoren. Nochtans kan gesteld worden, dat het overgrote deel van de gereedgekomen of in uitvoering zijnde onderzoeken op initiatief van de bedrijfstak zelf zijn gestart.

Afgesloten en aan de gang zijnd onderzoek

Sinds 1965 zijn 16 met overheidsmiddelen gefinancierde structuuronderzoeken afgesloten, terwijl er op 1 mei jl. nog 19 aan de gang waren. Enkele uitzonderingen daargelaten bedroeg de overheidsbijdrage steeds 2/3 deel van de totale kosten. Onderstaande opgaven van afgesloten en in uitvoering zijnde onderzoeken geven een beeld van het brede terrein dat door het structuuronderzoek wordt bestreken. De afgesloten onderzoeken hebben betrekking op de volgende sectoren (opgesomd in volgorde van gereedkomen van het rapport):

- grote scheepsbouw;
- strijkarenweverijen;
- strijkarensponnerijen;
- kamgarenweverijen;
- meubelindustrie;
- lederindustrie;

- houtkoperijen;
- massief-kartonindustrie;
- gedistilleerd industrie en handel;
- confectie-industrie (alleen eerste deel);
- gemengde branche (kleine warenhuizen);
- apparatenbouw voor de chemische industrie;
- jachten- en botenbouw;
- groot- en exporthandel in groenten en fruit;
- handel in plaatmateriaal;
- metalen-ramen- en deurenindustrie;
- groothandel in woningtextiel.

Naar verwachting zullen in de loop van 1973 nog tenminste 10 andere onderzoekingen kunnen worden afgesloten. De op 1 mei jl. in uitvoering zijnde onderzoekingen vinden plaats in de volgende branches:

- schoenindustrie;
- binnenscheepvaart;
- wegvervoer;
- kleine handelsvaart;
- middelgrote en kleine scheepswerven;
- grafische industrie (tweede deel);
- horecabedrijf;
- KRL-industrie;
- papierindustrie;
- groothandel in kruidenierswaren;
- schildersbedrijf;
- handel in vloeibare brandstoffen;
- wasserijbedrijf;
- motorenindustrie;
- ijzergieterijen;
- reisbureaus;
- elektrotechnisch installatiebedrijf;
- constructiewerkplaatsen.

Wanneer men deze lijst beziet, valt op dat het structuuronderzoek kennelijk steeds meer ingang vindt in de dienstverlenende sectoren, hetgeen geheel in overeenstemming is met de opvatting van de overheid, dat het voor het gehele bedrijfsleven van belang is d.m.v. een onderzoek inzicht te krijgen in de vraag of de sector optimaal gestructureerd is om bestaande en verwachte problemen het hoofd te bieden. Daarnaast vindt voortdurend met een reeks van bedrijfstakken overleg plaats over de voorbereiding van een structuuronderzoek. Dat dit vaak een tijdrovende en moeizame zaak is, wordt treffend geïllustreerd in de ruime publiciteit die is gegeven aan de problemen die bij de voorbereiding van het structuuronderzoek in de bouwnijverheid zijn gerezen.

Memorandum

Bij een bespreking van de inhoud van het ten aanzien van structuuronderzoek gevoerde beleid kan wellicht het beste uitgegaan worden van de maatstaven, die ten departemente worden gebruikt, alvorens te beslissen of al dan niet een subsidie voor een structuuronderzoek wordt gegeven. Het gaat daarbij niet om strikte richtlijnen, doch om criteria met een flexibel karakter. Zulks is nodig omdat de individuele gevallen sterk uiteenlopen met betrekking tot de aard van de branche, aard van de te onderzoeken problematiek, opzet en inhoud van het onderzoek enz. Men kan deze maatstaven deels expliciet en deels impliciet terugvinden in een ten departemente opgesteld *Memorandum inzake doel, inhoud en uitvoering van een bedrijfstakgewijs structuuronderzoek*.

De ervaringen die in de loop der jaren met de voorbereiding en de uitvoering van structuuronderzoek zijn opgedaan, hebben enkele malen tot wijzigingen in de departementale inzichten geleid, hetgeen zijn weerslag heeft gevonden in aanpassingen van de tekst van bedoeld memorandum. Deze dagen verschijnt weer een nieuwe versie in verband met de situatie die is ontstaan door het optreden van de NEHEM. Het memorandum, dat op aanvraag bij Economische Zaken

verkrijgbaar is, maakt duidelijk dat de overheid onder meer op de volgende aspecten let:

- het te subsidiëren onderzoek moet nodig zijn en aanspraak kunnen maken op de benaming structuuronderzoek;
- voldoende medewerking van de bedrijfsgenoten moet verzekerd zijn;
- het onderzoek moet uitgevoerd worden door een deskundig bureau en onder leiding staan van een beleidscommissie, waarin naast de ondernemers ook de werknemers, de betrokken departementen en de NEHEM vertegenwoordigd zijn.

Op ieder van deze aspecten wordt onderstaand thans nog wat dieper ingegaan.

Is het een structuuronderzoek?

In ieder afzonderlijk geval moet, afhankelijk van de aard van en de omstandigheden in de betrokken sector, worden vastgesteld wat de meest wenselijke inhoud is, die aan het structuuronderzoek moet worden gegeven. Men zal dan ergens terechtkomen tussen twee uitersten, te weten aan de ene kant een onderzoek dat zich beperkt tot het analyseren van de acute moeilijkheden en het aangeven van de wegen om deze te boven te komen en aan de andere kant een onderzoek dat zich vooral bezig houdt met de te verwachten ontwikkelingen in markt en technologie en de projectie daarvan op de bestaande situatie, ten einde aan de hand daarvan aanbevelingen te doen voor wenselijke structuurwijzigingen (perspectiefonderzoek).

Hoewel het accent bij de structuuronderzoekingen geleidelijk aan minder op het eerste en meer op het tweede van beide uitersten is komen te liggen, met andere woorden, de onderzoekingen zijn meer toekomstgericht geworden, laat dit onverlet, dat in alle gevallen dat een bedrijfstak in directe moeilijkheden verkeert, een structuuronderzoek naar mijn mening prioriteit zal moeten verlenen aan het oplossen van deze moeilijkheden. Het is niet erg zinvol om één of enkele jaren te besteden aan een breed opgezette perspectiefstudie en het overwinnen van de bestaande problemen daarop te laten wachten. Het gaat er dan ook om de inhoud van het onderzoek steeds zo nauwkeurig mogelijk af te stemmen op de concrete situatie, waarbij een goed gebruik kan worden gemaakt van het middel van fasering.

In concreto zal in het bijzonder worden gelet op een juiste probleemstelling ten behoeve waarvan zo nodig een apart vooronderzoek kan worden ingesteld.

Voldoende medewerking van bedrijfsgenoten

Het heeft geen zin een structuuronderzoek te starten als niet van tevoren kan worden verwacht, dat de bedrijfsgenoten in voldoende mate bereid zijn:

- het aandeel van de bedrijfstak in de kosten te dragen;
- gegevens te verschaffen aan de onderzoekbureaus;
- mede te werken aan de follow-up.

Het eerste punt levert over het algemeen geen probleem op, aangezien de bedrijfstak geen subsidie zal aanvragen voordat haar eigen deel in de financiering gegarandeerd is.

De laatste tijd is van bepaalde zijden en wel in het bijzonder van enkele onderzoekbureaus de opmerking gemaakt, dat de overheidssubsidie hoog en de bijdrage van de bedrijfstak evenredig laag is. Onvoldoende gemotiveerdheid zou hiervan het gevolg zijn. Deze opmerking geeft wel te denken. Naast budgettaire voordelen zou een lager subsidiepercentage voor de overheid het voordeel bieden dat door de hogere bijdrage van de bedrijfstak een betere garantie wordt verkregen ten aanzien van de motivatie voor het onderzoek zelf en de follow-up. Aan de andere kant rijst de vraag of een lager subsidiepercentage een aantal bedrijfstakken niet van een noodzakelijk structuuronderzoek zal afhouden. Variatie van het

percentage naar de mate van gemotiveerd zijn, lijkt niet redelijk, daar de meest gemotiveerde dan voor een groter deel van de kosten moet opdraaien. Wel is het denkbaar om in geval in een bepaalde bedrijfstak een structuuronderzoek wordt herhaald of up to date wordt gebracht, te volstaan met een lagere subsidie. De hogere subsidie bij een eerste onderzoek dient er dan mede toe een zekere drempelvrees op te heffen.

Het tweede punt heeft wel problemen opgeleverd. De respons op enquêtes pleegt nogal eens tegen te vallen, waardoor afbreuk kan worden gedaan aan het uitgangspunt dat het onderzoek een representatief beeld moet opleveren van de bedrijfstak. Vandaar dat in de voorafgaande besprekingen tussen overheid en bedrijfstak steeds meer aandacht aan dit aspect wordt besteed. Uiteraard is het niet mogelijk op dit punt van tevoren 100% zekerheid te verkrijgen, zeker niet in bedrijfstakken met vele kleine bedrijven.

Het moeilijkste punt betreft de medewerking aan de follow-up. Het ligt voor de hand, dat de niet altijd even gunstige ervaringen die met de follow-up zijn opgedaan aanleiding zijn geweest, aan dit punt in de voorbereidende besprekingen de nodige aandacht te geven. Er is wel eens bepleit, dat de overheid geen subsidie zou moeten geven zolang de betrokken ondernemingen zich niet van tevoren hebben verplicht de aanbevelingen uit het rapport ook tot uitvoering te brengen. Ik geloof niet, dat dit een haalbare zaak is. In ieder geval zou het een aanmerkelijke vermindering betekenen van het aantal structuuronderzoeken, omdat ik mij niet kan voorstellen, dat veel ondernemers bereid zullen zijn zich van tevoren te binden aan de aanbevelingen uit een onderzoek, dat nog moet beginnen. Dat neemt niet weg, dat er van overheidswege wel op wordt gelet of er aanwijzingen zijn van een behoorlijke motivatie van de ondernemers uit de bedrijfstak en dat ook binnen het kader van het onderzoek zelf deze motivatie zal moeten worden versterkt.

Zodra de NEHEM zich met structuuronderzoekprojecten bezighoudt, zal aan dit punt door haar zonder twijfel zwaarwegende betekenis worden gehecht.

De beleidscommissie

Een structuuronderzoek is door de overheid altijd gezien als een zaak, die primair ligt op het terrein van de betrokken bedrijfstak. Dit vindt zijn weerslag in één van de gebruikelijke subsidievoorwaarden, t.w. dat de leiding van het onderzoek in handen ligt van een beleidscommissie, waarin ondernemers en werknemers uit de bedrijfstak de hoofdrol spelen. Deze commissie wordt door de bedrijfstak ingesteld en samengesteld. Ook de voorzitter wordt in beginsel door de bedrijfstak gekozen. De rol van de overheid beperkt zich tot overleg over de keuze van de voorzitter, het toezien op de vraag of alle partijen in de beleidscommissie vertegenwoordigd zijn en het meedoen aan het werk van de commissie door vertegenwoordigers van de betrokken departementen.

Het is mij bekend, dat met name de door de overheid verlangde inschakeling van werknemers in enkele gevallen een belemmering betekent voor het instellen van een structuuronderzoek, o.a. omdat men vreest, dat de werknemers van de bij de uitvoering van het onderzoek verworven kennis een onjuist gebruik zullen maken bij bijv. cao-onderhandelingen. Mij is echter geen enkel concreet geval bekend, waarop deze vrees is gebaseerd. Bovendien lijkt mij een zo goed mogelijk inzicht in de structuur van een bedrijfstak in alle gesprekken en onderhandelingen met betrekking tot die bedrijfstak een voordeel.

Ook de mij wel ter ore gekomen opvatting, dat de ondernemers in zo'n beleidscommissie niets te vertellen hebben, omdat zij onder het juk van de voorzitter en de overheidsleden moeten doorgaan, is in strijd met de feiten. Alleen al de wijze van samenstelling van de verschillende commissies

staat een minderheidspositie van de ondernemers in de weg. Overigens is mij vrijwel geen geval bekend, waarin het bij het nemen van belangrijke beslissingen in de beleidscommissie op een stemming is aangekomen.

Ook de keuze van de in te schakelen bureaus ligt in beginsel geheel bij de bedrijfstakorganisatie. Het zou onjuist zijn, indien de overheid ging ingrijpen in de concurrentieverhoudingen tussen de bureaus door de inschakeling van bepaalde bureaus te bevorderen. Wel wil zij uiteraard graag ervan overtuigd zijn, dat het bureau over de nodige bekwaamheden beschikt, opdat gewaarborgd is, dat de ter beschikking gestelde overheidsmiddelen op verantwoorde wijze worden besteed.

NEHEM

In een artikel over overheidsbemoeiing met sectorstructuuronderzoek kan een beschouwing over de NEHEM — in het voorafgaande al enkele malen ten tonele gevoerd — niet ontbreken. De oprichting van de NEHEM was immers een initiatief van de minister van Economische Zaken, zij het dat vooraf uitvoerig overleg is gepleegd met het georganiseerde bedrijfsleven. Bovendien is in het kader van de statutaire taakomschrijving van de NEHEM ruime aandacht besteed aan haar bemoeiing met de structuuronderzoeken, met name wat betreft de voorbereiding, de begeleiding en de follow-up. Voorts is aan de NEHEM ook de taak toevertrouwd de minister van Economische Zaken te adviseren met betrekking tot de besteding van de gelden die voor subsidiëring van structuuronderzoek beschikbaar zijn.

De redenen tot oprichting van de NEHEM zijn reeds meermalen in het openbaar uiteengezet, zodat ik daar niet weer uitvoerig op behoef in te gaan. Zoals bekend, is de belangrijkste reden het tekortschieten van de follow-up van structuuronderzoeken. Hoewel de verantwoordelijkheid daarvoor primair bij het bedrijfsleven ligt, heeft de overheid gemeend vanuit haar verantwoordelijkheid mee te moeten werken aan het scheppen van een apparaat dat de in de praktijk gebleken kloof tussen het formuleren van aanbevelingen in structuurrapporten en het realiseren daarvan, kan helpen overbruggen. Om deze laatste taak op optimale wijze te kunnen vervullen, leek het noodzakelijk dat de NEHEM ook bij de voorbereiding en de uitvoering van onderzoeken wordt betrokken. De aan de NEHEM statutair toevertrouwde adviestaak met betrekking tot de subsidiëring, een taak die tot dusver op voortreffelijke wijze door de Commissie Opvoering Produktiviteit is vervuld, moet eveneens tegen deze achtergrond worden gezien. De inschakeling van de NEHEM bij de advisering betekent overigens niet, dat de rol van de COP in deze opeens is afgelopen. Er is thans een overgangsfase van kracht, gedurende welke de COP ten aanzien van bepaalde projecten ingeschakeld zal blijven. Dit zal vooral betreffen de onderzoeken die op het perspectief van een bedrijfstak zijn gericht, terwijl de NEHEM zich in eerste instantie zal bezighouden met bedrijfstakken, waar de problemen een meer acuut karakter hebben.

Toekomstig beleid

Er zijn thans geen aanwijzingen om voor de komende jaren een essentiële wijziging te verwachten in het overheidsbeleid ten aanzien van de structuuronderzoeken. Wel zijn er enkele punten aan te geven die m.i. grote belangstelling verdienen.

In de eerste plaats wijs ik op de algemeen gevoelde behoefte aan een grotere onderlinge vergelijkbaarheid van de structuurrapporten. Ik ben mij ervan bewust, dat deze wens slechts in beperkte mate realiseerbaar is, omdat er nu eenmaal zeer grote onderlinge verschillen bestaan tussen de branche, zowel wat betreft de te onderzoeken problematiek

De kosten van de gezondheidszorg in Nederland

Een raming voor de jaren 1950 - 1969

DRS. F. MULLER*
DRS. J. B. OPSCHOOR

Inleiding

Het Centraal Bureau voor de Statistiek heeft tot nog toe een viertal berekeningen gepubliceerd betreffende de *Kosten en Financiering van de Gezondheidszorg in Nederland*, en wel voor de jaren 1953, 1958, 1963 en — recentelijk — 1968. In het voorbericht bij de laatstgenoemde publikatie wordt door de Directeur-Generaal van de Statistiek melding gemaakt van het voornemen om deze statistiek in de toekomst „frequenter en sneller” te laten verschijnen. Beide elementen in dit voornemen kunnen sterk worden toegejuicht.

In het kader van tal van vraagstellingen kan de vraag rijzen naar het verloop van de kosten van de gezondheidszorg in de tijd. Om hieraan tegemoet te komen werd door ons een methode ontworpen, die het mogelijk maakt deze kosten jaarlijks te ramen. Daarbij werd gebruik gemaakt van de gegevens, zoals het CBS die publiceerde voor de jaren 1953, 1958 en 1963. De uitkomst voor 1968 werd door ons gezien als een toets op de bruikbaarheid van de methode. Thans menen wij dat de methode deze toets heeft doorstaan; wij willen haar hieronder nader bespreken. Allereerst zal worden stilgestaan bij enkele achtergronden van de door het CBS berekende kosten van de gezondheidszorg.

Een korte analyse van de kosten van de Gezondheidszorg

De bedoeling die het CBS heeft met genoemde publikatie is te komen tot een overzicht van de kostenstructuur van de gezondheidszorg, zodat de diverse instanties materiaal hebben dat hen in staat stelt een zo goed mogelijk beleid te voeren. Voorts is het de bedoeling inzicht te verschaffen in de verdeling van de kosten over de sectoren die deze uitein-

delijk dragen. Tenslotte maken deze berekeningen het mogelijk de ontwikkeling van de kosten van de gezondheidszorg te vergelijken met de ontwikkeling van bijvoorbeeld het nationale produkt.

Het terrein van de gezondheidszorg wordt als volgt ingedeeld:

1. preventieve gezondheidszorg;
2. curatieve gezondheidszorg (incl. administratiekosten van sociale en particuliere verzekeringsinstellingen);
- 3a. opleiding van krachten, werkzaam op het gebied van de gezondheidszorg;
- 3b. wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de gezondheidszorg.

Een overzicht van de totale kosten van de gezondheidszorg als geraamd door het CBS wordt in tabel 1 gegeven:

Tabel 1. Totale kosten gezondheidszorg

	in guldens	index
1953	796,9 mln.	100
1958	1415,8 mln.	178
1963	2359,1 mln.	296
1968	4937,6 mln. a)	620

a) Wanneer men óók de kosten van nieuwe onderdelen ingevolge de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten meerekent, wordt dit f. 5.309,8 mln; vanwege de vergelijkbaarheid is dit hier nagelaten.

Een verdeling van deze totale kosten over de bovenvermelde aanwendingsrichtingen (waarbij de administratie-

* De auteurs zijn wetenschappelijk medewerker bij resp. de Erasmus Universiteit en de Vrije Universiteit.

als ten aanzien van aantal en omvang van de ondernemingen en beschikbaarheid van gegevens. In overleg met de belangrijkste bureaus moet het echter mogelijk zijn om enige uniformiteit te bereiken, althans voor een aantal basisgegevens. Dit lijkt mij niet slechts voor de bedrijfstakken zelf van belang, doch ook voor de overheid en wel met name ten behoeve van een verdere uitbouw en systematisering van de sector-structuurpolitiek. Hopelijk kan de NEHEM hierbij een stimulerende rol spelen. Wanneer de sector-structuurpolitiek verder uitgebouwd is en het beleid ten aanzien van de verschillende sectoren in een geïntegreerd geheel kan worden gepast, zal dit weer van invloed kunnen zijn op de structuuronderzoekingen, zowel wat betreft de inhoud als de frequentie waarmede onderzoekingen in een bedrijfstak worden gehouden.

Een ander aspect dat in toenemende mate aandacht verdient is het vergroten van de effectiviteit van de onderzoekingen, waarbij gedacht kan worden aan de opzet en de

wijze van uitvoering, doch ook aan het beter afstemmen van onderzoekwerk op de follow-up. Ook hierbij gaan de belangen van overheid en bedrijfsleven hand in hand en kan van een centrale en direct bij de materie betrokken instelling als de NEHEM een invloed ten goede uitgaan.

In dit verband acht ik het van groot belang, dat aan de noodzaak tot en de mogelijkheden van vergroting van de effectiviteit van structuuronderzoekingen in toenemende mate aandacht wordt besteed door direct betrokkenen als onderzoekbureaus en organisaties van het bedrijfsleven. Ook de economische en financiële pers heeft zich op dit onderwerp geworpen. Dit alles kan er zeker toe bijdragen, dat de bevordering van het sector-structuuronderzoek als belangrijk instrument van het door de overheid gevoerde sector-structuurbeleid in de komende jaren verder aan betekenis wint.

W. H. J. Tieleman

Nederlandse bankinstelling is geïnteresseerd in de aankoop van

BELEGGINGSMAATSCHAPPIJEN

contante betaling,

ongeacht de grootte van het vermogen.

Brieven, welke uiteraard vertrouwelijk zullen worden behandeld, te richten aan het bureau van dit blad, onder nummer ESB 21-1

(I.M.)

kosten toegerekend zijn aan de curatieve gezondheidszorg, en de kosten van opleiding en onderzoek samengetrokken zijn) levert het beeld als in tabel 2 is gegeven.

Tabel 2. Verdeling van de totale kosten over de verschillende categorieën (mln. gld)

	Preventieve zorg		Curatieve zorg		Opleiding en onderzoek		Totaal	
	geld	%	geld	%	geld	%	geld	%
1953	58,0	7,3	711,7	89,3	27,2	3,4	796,9	100
1958	116,2	8,2	1241,2	87,7	58,4	4,1	1415,8	100
1963	182,3	7,7	2043,6	86,6	133,2	5,6	2359,1	100
1968	350,8	7,2	4382,6	88,7	204,2	4,1	4937,6	100
	index		index		index		index	
1953	100		100		100		100	
1958	200		174		215		178	
1963	314		287		490		296	
1968	605		608		751		620	

Bron: CBS.

Als sectoren die de kosten uiteindelijk dragen worden onderscheiden:

1. gezinshuishoudingen;
2. overheid;
3. bedrijven.

Een overzicht van de relatieve bijdragen der verschillende huishoudingen in de verschillende aanwendingsmogelijkheden geeft tabel 3.

Vanzelfsprekend zijn de uit tabel 1 en 2 blijkende stijgingen in de uitgaven voor gezondheid niet zonder meer te zien als reële stijgingen in het voorzieningspakket. Het CBS verdeelt de uitgavenstijging over de volgende categorieën:

Tabel 3. Financiering van de gezondheidszorg

	Preventieve zorg				Curatieve zorg				Opleiding en onderzoek				Totaal			
	1953	1958	1963	1968	1953	1958	1963	1968	1953	1958	1963	1968	1953	1958	1963	1968
Overheid	47,6	56,3	58,8	59,5	18,8	15,5	14,9	12,8	90,4	94,9	96,6	92,8	23,3	22,1	22,9	19,4
Gezinnen	18,8	17,6	16,6	14,9	80,9	84,5	85,1	87,2	9,2	4,8	3,1	3,7	74,0	75,8	75,2	78,6
Bedrijven	31,5	26,0	24,6	25,6	—	—	—	—	—	—	0,3	3,5	2,3	2,1	1,9	2,0
Niet verdeeld	2,1	0,1	—	—	0,3	—	—	—	0,4	0,3	—	—	0,4	—	—	—
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Bron: CBS.

- a. bevolkingsaanwas;
- b. stijging van lonen en prijzen;
- c. reële vermeerdering per hoofd van de bevolking.

Tabel 4 geeft een inzicht in de kwantitatieve veranderingen in de tijd, wat betreft de curatieve en de preventieve zorg.

Tabel 4. Analyse van kosten van curatieve en preventieve gezondheidszorg (in mln. gld)

	1953	1958	1963	1968
Kosten	770	1358	2226	4733
Waarde-index	100	176	288	615
Prijnsindex	100	143	206	373
Hoeveelheid	100	123	140	165
Bevolking	100	107	114	121
Hoeveelheid per hoofd	100	115	123	136

Bron: CBS.

Een vergelijking van de prijsindex en de hoeveelheidsindex per hoofd volgens tabel 4 met de overeenkomstige indices voor bijvoorbeeld het volume per hoofd en het prijspeil van de particuliere consumptie levert op, dat het prijspeil van de gezondheidszorg sterker is gestegen (373 resp. 208; 1953 = 100) en dat de hoeveelheidstoename is achtergebleven (136 resp. 176; 1953 = 100). Als percentage van het BNP zijn de kosten van de gezondheidszorg gestadig opgelopen (zie onder).

Een jaarreeks van de uitgaven aan de gezondheidszorg

Op grond van verschillende motieven (bestudering van het gedrag van de bestedingen aan gezondheidszorg in de tijd,

internationale vergelijkingen enz.) kan het van belang zijn te beschikken over een jaarreeks van de uitgaven van de gezondheidszorg. De *Nationale Rekeningen* geven een goed uitgangspunt voor een zodanige reeks.

Wanneer men de opsomming van de posten uit de *Nationale Rekeningen* vergelijkt met de categorieën die in de CBS-rapporten worden onderscheiden, dan blijkt dat met de afzet van bedrijfspgroep 822 een groot deel van de kosten van curatieve gezondheidszorg op jaarbasis is terug te vinden (zie appendix I). Een poging om deze posten uit de CBS-rapporten 1958 en 1963 uit te splitsen levert het volgende resultaat (zie verder appendix I):

Afzet volgens *Nationale Rekeningen* in 1958: f. 936 mln. (geschat overeenkomstig cijfer uit CBS-rapport: f. 902,8 mln.);

Afzet volgens *Nationale Rekeningen* in 1963: f. 1.590 mln. (geschat overeenkomstig cijfer uit CBS-rapport: f. 1.536,3 mln.).

Het verschil tussen de CBS-cijfers en de bedragen uit de *Nationale Rekeningen* wordt waarschijnlijk gedeeltelijk veroorzaakt door het feit dat sommige *preventieve* uitgaven en uitgaven voor opleiding en onderzoek ook in de *Nationale Rekeningen* zijn opgenomen. Niettemin lijkt ons de jaarreeks uit de *Nationale Rekeningen* een redelijke benadering van het betreffende deel der uitgaven aan curatieve gezondheidszorg. Het restant der uitgaven aan curatieve gezondheidszorg is gedeeltelijk langs andere weg te benaderen, o.a. uit het Jaarverslag van de Ziekenfondsraad gedeelten van bijvoorbeeld de posten kraamverpleging en ziekenvervoer) en uit de *Nationale Rekeningen* (bestedingen van gezinnen aan genees- en verbandmiddelen). Ook een groot deel van de administratiekosten is te achterhalen, nl. de administratiekosten der ziekenfondsen.

Tabel 5. Een jaarreeks van de uitgaven aan gezondheidszorg (bedragen in mln. gld)

	1	2	3	4	5	6	7	8
	Totale afzet groep 822 a)	Consumptieve genees- en verbandmiddelen a)	Diverse uitgaven fondsen b)	Administratiekosten b)	Totaal (1) t/m (4)	Kolom 5 vermenigvuldigd met 1,25	BNP (marktprijzen) c)	Kolom 6 als % van kolom 7
1950	225	54	10,5	22,1	311,6	389,5	19,04	2,05
1951	429	75	11,3	24,3	539,6	675,5	21,73	3,10
1952	461	53	7,8	24,4	546,2	682,8	22,77	3,00
1953	517	75	8,9	25,2	626,1	782,6	24,27	3,22
1954	590	80	9,8	28,1	707,9	884,9	27,07	3,27
1955	668	87	10,7	30,1	795,8	994,8	30,35	3,28
1956	751	98	16,8	34,0	899,8	1.124,8	32,73	3,44
1957	882	127	18,6	36,0	1.063,6	1.329,5	35,39	3,76
1958	936	139	22,1	37,5	1.134,6	1.418,3	36,45	3,84
1959	995	181	24,5	37,8	1.238,3	1.547,9	38,44	4,03
1960	1.105	165	26,4	40,3	1.336,7	1.670,9	42,73	3,91
1961	1.219	170	29,3	42,0	1.460,3	1.825,4	45,29	4,03
1962	1.425	172	32,4	46,6	1.676,0	2.095,0	48,52	4,32
1963	1.590	196	37,9	53,3	1.877,2	2.346,5	52,86	4,44
1964	1.879	224	44,4	63,0	2.210,4	2.763,0	62,15	4,45
1965	2.166	276	50,1	72,5	2.564,6	3.205,8	69,37	4,62
1966	2.551	328	59,8	82,5	3.021,3	3.776,6	75,40	5,91
1967	3.008	390	67,7	89,5	3.552,4	4.444,0	83,00	5,35
1968	3.427	451	79,0	97,8	4.054,8	5.068,5	91,68	5,52
1969	4.325	547	93,1	111,6	5.076,7	6.345,9	102,39	6,11

a) Bron: *Nationale Rekeningen*; vanaf 1969 bedrijfsklasse 93, welke bevat: de oude bedrijfspgroep 822 alsmede dierenartsenpraktijken en verloskundigen.

b) Bron: *Jaarverslag Ziekenfondsraad*

c) In mrd. gld.

Aldus ontstaan de eerste 5 kolommen van tabel 5. Voor de jaren 1953, 1958 en 1963 blijkt langs deze weg steeds ca. 80% van de totale kosten der gezondheidszorg achterhaald te zijn, een percentage dat ook voor 1968 redelijk bleek: vermenigvuldiging van het totaalbedrag in kolom 5 van tabel 5 met 1,25 levert een schatting op van f. 5.068,5 mln., tegen een „werkelijk” bedrag van f. 4.937,6 mln. Wij menen dan ook kolom 6 van tabel 5 te mogen presenteren als

een redelijke eerste benadering van de kosten van de gezondheidszorg in Nederland per jaar.

Vermenigvuldiging met een factor 1,25 leidt tot een vanuit de eerste vier kolommen geëxtrapoleerd cijfer. Dit moge bezwaarlijk lijken, maar er zij op gewezen, dat ook het CBS voor de posten welke bij ons de onbekende 20% uitmaken in veel gevallen een schatting moet maken. Appendix II geeft hierover gedetailleerde informatie.

Het meest betrouwbaar is de reeks voor de jaren 1953 t/m 1968; om het wat aardiger aantal van 20 jaarcijfers te bereiken hebben we ons aan enig extrapolatiewerk gewaagd. Hierbij zij echter opgemerkt, dat het cijfer in kolom 1 voor het jaar 1969 niet vergelijkbaar is met dat van de jaren daarvoor (door verandering van indeling der bedrijfsklassen).

Wij hopen met de opstelling van deze jaarreeks een kleine bijdrage te hebben geleverd aan het economisch onderzoek inzake de gezondheidszorg in Nederland.

APPENDIX I

Berekeningen van het totaal van de kosten in (mln. gld.) van die posten uit de CBS-rapporten, welke in groep 822 van de *Nationale Rekeningen* begrepen zijn (1958, 1963 en 1968)

(1) Indeling van groep 822	(2) CBS-cijfers 1958	(3) CBS-cijfers 1963	(4) 1968
1. psychiatrische inrichtingen	373,0 a)	658,2 a)	1.454,0 a)
2. sanatoria			
3. ziekenhuizen			
4. inrichtingen voor geesteszieken	85,7	139,0	320,6
5. dokterspraktijken	287,2	458,4	923,3
6. tandartspraktijken	93,0 b)	210,0 b)	405,9 b)
7. zelfstandige verpleegsters	29,1	8,5	5,6
8. vroedvrouwen	5,5	8,5	11,3
9. heilgymnastiek-massage-inrichtingen	15,0	21,7	44,8
10. tandtechnische werkplaatsen		c)	c)
CBS-totaal	888,5	1.504,3	3.165,5
Nationale Rekeningen	936	1.590	3.427

a) Deze bedragen zijn gevonden door de uitgaven aan curatieve gezondheidszorg van die instellingen die tot de bedrijven mogen worden gerekend, zo nauwkeurig mogelijk te bepalen, ten einde aansluiting te vinden bij de *Nationale Rekeningen*.

b) Incl. schooltandverzorging.

c) Reeds begrepen in post 6.

APPENDIX II

Toelichting bij de verschillende kolommen van tabel 5

Kolom 1

De uitgaven (in mln. gld.) aan curatieve gezondheidszorg welke *niet* in kolom 1 zijn opgenomen betreffen de volgende posten: a)

	1958	1963	1968
1. Bloedtransfusiedienst	5,3	9,0	23,5
2. Laboratoriumonderzoek	6,7	9,2	25,6
3. Wijkverpleegsters	18,4	25,7	65,7
4. Ziekenvervoer	11,0	21,2	52,7
5. Genees- en verbandmiddelen	149,6	248,2	571,1
6. Utensiliën	45,0	60,0	102,3
7. „Overige”	5,9	14,5	29,4
8. Logopedie	0,6	1,8	3,1
9. Kraamverpleging	13,9	26,1	56,6
10. Geneeskundige verzorging militairen	35,6	38,1	69,2
11. Administratiekosten	60,7	85,5	217,9
Totaal	352,7	539,3	1.217,1

a) cijfers ontleend aan: *Kosten en Financiering van de Gezondheidszorg in Nederland, 1963*.

Over deze posten kunnen de volgende opmerkingen worden gemaakt:

ad 1. door CBS ontleend aan het Nederlandse Rode Kruis;

- ad 2. kosten van Rijksinstituut voor de Volksgezondheid en de Streeklaboratoria (zowel gemeentelijke als particuliere);
- ad 3. door CBS *gesteld* op 75% van de totale uitgaven van de plaatselijke kruisverenigingen, nadat deze zijn verminderd met de rijkssubsidie. Verder is *toegevoegd*: 50% van de kosten van de landelijke en provinciale kruisverenigingen, voor zover deze niet bij andere onderdelen van de gezondheidszorg in rekening zijn gebracht;
- ad 4. kosten van activiteiten van ziekenvervoersdiensten van gemeenten en van particuliere ondernemingen;
- ad 5. uitgaande van de uitgaven aan genees- en verbandmiddelen door de Fondsen worden de uitgaven van de totale bevolking *geraamd* door de uitgaven van de Fondsen als ca. 55-60% van de totale uitgaven te beschouwen (dit percentage geldt voor het fonds-aandeel in ziekenhuis- en dokterskosten);
In 1963 bedroegen de uitgaven van *Fondsen* f. 147 mln, tegen een totaal aan uitgaven van f. 248,2 mln. (zie ook de toelichting bij kolom 2);
- ad 6. deze uitgaven worden *geraamd* met als basis de uitgaven van ziekenfondsen aan utensiliën. Raming geschiedt in overleg met deskundigen. In 1963 bedroegen de uitgaven van *Fondsen* f. 15,3 mln.; de *totale* uitgaven waren f. 60 mln. (zie de toelichting bij kolom 3);
- ad 7. kosten van instanties van de centrale en lagere overheid, voor zover toe te rekenen aan de curatieve gezondheidszorg;
- ad 8. bevat uitsluitend de kosten van de activiteiten van gemeenten;
- ad 9. bevat de kosten van de activiteiten van de plaatselijke kruisverenigingen en kraamcentra (zie ook de toelichting bij kolom 3);
- ad 11. bevat administratiekosten van ziekenfondsen en particuliere verzekeringsinstellingen (zie ook de toelichting bij kolom 4).

Kolom 2

De reeks consumptieve bestedingen aan genees- en verbandmiddelen omvat niet *alle* consumptieve bestedingen, daar met name die genees- en verbandmiddelen, verstrekt via bedrijfsapotheken en apotheekhoudende artsen als leveringen aan andere sectoren worden beschouwd door de genees- en verbandmiddelen producerende industrie. Dit bedrag is dus lager dan de CBS-schatting (voor 1963 een verschil van ca. f. 50 mln.). Om echter het gevaar van overschatting te vermijden is niet uitgegaan van de fondsuitkeringen om via een bepaalde omrekenfactor tot een geschat uitgavencijfer te komen, maar van de te lage, doch in ieder geval „harde” reeks uit de *Nationale Rekeningen*.

Kolom 3

Deze kolom bevat het totaal van de uitgaven door ziekenfondsen aan: ziekenvervoer, utensiliën en kraamverpleging. De *totale* uitgaven aan deze drie categorieën voor het jaar 1963 waren volgens het CBS f. 107,3 mln.; door de fondsuitgaven op te nemen wordt van dit bedrag f. 37,9 mln. in de jaarreeks betrokken.

Kolom 4

Uitsluitend de administratiekosten der *Fondsen* zijn opgenomen; die der particuliere verzekeringsmaatschappijen niet. Dit laatste bedrag moet echter door het CBS worden *geschat*.

Kolom 8

Deze kolom geeft een *benadering* van de totale kosten van de gezondheidszorg in Nederland volgens de definities van het CBS.

F. Muller
J. B. Opschoor

Dynamisch-inflatoire huurprijsvaststelling

DR. D. VAN DER WERF*

Met het publiceren van de *Nota-Volkshuisvesting* 1) in april van vorig jaar heeft minister Udink het vraagstuk van het normatieve huurniveau in het parlement aan de orde gesteld. Hij had daarvoor zijn redenen. Door de combinatie van het hoge renteniveau en de inflatie van de laatste jaren is de financiering van de woningbouw een immens probleem geworden. Beide factoren oefenen een sterke opwaartse druk uit op de kosten van het gebruik van woningen en andere gebouwen; de rente wegens het beslag op vermogen dat met de investering gepaard gaat en de prijsinflatie omdat deze de nieuwbouwprijs en de kosten van onderhoud verhoogt.

Subsidie

Het budgettaire probleem van de minister voor Volkshuisvesting ontstaat doordat de kostprijsuur om sociale redenen niet volledig aan elke huurder kan worden doorberekend. Het wonen van een belangrijk gedeelte van ons volk moet derhalve worden gesubsidieerd. Dit is ook in normale

* De auteur is werkzaam bij het Openbaar Lichaam Rijnmond.
1) *Nota-Volkshuisvesting*, nota van de minister en de staatssecretaris van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, van 19 april 1972, 's-Gravenhage, 1972.

omstandigheden het geval. De omvang der subsidies neemt evenwel toe naarmate de kostprijsuur de prijsverhogende invloed van de beide factoren rente en bouwkosten ondergaat. Reden waarom in deze tijd van gecombineerde prijs-inflatie en hoge rentestand om sociale zowel als politieke redenen gezocht is naar een systeem van huurvaststelling waarbij relatief lage subsidies en een normaal rendement op het geïnvesteerde vermogen gecombineerd worden met een redelijk woonkostenpeil. Dit heeft geleid tot de ontwikkeling van het leerstuk der zgn. dynamische kostprijsuur. Dit leerstuk kent verschillende varianten 2). Deze hebben alle gemeen dat het historisch geïnvesteerd vermogen met behulp van klimmende annuïteiten wordt afgelost. Met klimmende annuïteiten wordt het namelijk mogelijk te beginnen met een aanvangshuur die berust op een lagere annuïteit dan de gebruikelijke constante annuïteit. De huur klimt in de tijd parallel aan de inflatie, om in nominale bedragen hoger te eindigen dan de constante annuïteit aangeeft.

Bij toepassing van de dynamische kostprijs is de aanvangshuur ongevoelig voor de rentevoet, op voorwaarde dat rente en prijsinflatie parallel op en neer bewegen. De voorstanders van dit leerstuk menen dit te mogen aannemen. Naar het oordeel van schrijver dezes bestaat er onvoldoende grond voor deze veronderstelling, en dienen de beide verschijnselen rentevoet en prijs-looninflatie als zelfstandige factoren te worden beschouwd. Zij berusten op verschillende oorzaken en vertonen daardoor een uiteenlopend gedrag. Dit kan ook in de praktijk worden waargenomen (zie tabel).

Rentevoet en prijsstijging in verschillende perioden.

Periode	Rentevoet in %	Prijsindex gezinsconsumptie	Prijsindex bouwkosten van woningen
		stijging in procenten per jaar	
1921 - 1930	5,55	-3,7	- 7,6
1931 - 1940	4,55	0,0	0,0
1941 - 1950	3,96	7,3	13,0
1951 - 1960	4,41	3,2	4,8
1961 - 1970	6,00	4,4	5,5

Bron: C B S

Ter toelichting diene het volgende.

Hayekse situatie

Door een overmaat aan bestedingsneiging hebben wij in ons land een soort „Hayekse situatie” gecreëerd 3). In de Hayekse situatie bestaat er conflict tussen de voorkeur voor huidige boven toekomstige consumptie enerzijds en de investeringsgeneigdheid anderzijds. Deze conflictsituatie wordt gekenmerkt door een hoge rentevoet. De verdeling der bestedingen tussen particuliere en overheidsconsumptie c.q. particuliere en overheidsinvesteringen is in deze context niet belangrijk.

In de tegenwoordige Hayekse situatie blijkt de hoge rentestand te coïncideren met prijsinflatie. De prijsinflatie heeft fundamenteel andere oorzaken dan de hoge rentestand. Bepalende factoren zijn de volledige bezetting van het productie-apparaat, spanning op de arbeidsmarkt en de daarmee samenhangende sterke onderhandelingspositie van de vakbeweging bij de loonvaststelling. Voor de mate van prijzen en looninflatie is het overheidsaandeel in de bestedingen mede relevant. In de huidige situatie waarin ca. 70% van de toename van het nationale inkomen door de overheid in de vorm van belastingen en sociale lasten op de vrije besteding van het inkomen in mindering wordt gebracht, ligt de claim x% inkomensstijging reëel beschikbaar veel nadrukkelijker op tafel dan in een situatie waarin slechts 30% wordt afgehouden. Aangezien deze claim enerzijds door werknemers openlijk op tafel wordt gelegd, anderzijds door een groot deel der niet-loontrekkenden min of meer geruisloos wordt geïncasseerd, komt door het afwentelingsproces niet de gewenste verandering van de inkomensverdeling tot stand, maar wordt alleen het inflatieproces in de hand gewerkt.

Reële-rentetheorie

De zelfstandige functies van rente en prijsstijging worden miskend door de theorie van de reële rente, waarop het leerstuk van de dynamische kostprijsuur berust. Deze theorie leert dat er een paralleliteit bestaat tussen het verloop van de rentevoet en het tempo van prijsstijging, welke paralleliteit op oorspronkelijkheid berust. De reële-rentetheorie gaat derhalve uit van afwezigheid van een „geldillusie”. De crediteur zou zijn reële rente zelfstandig bepalen en de prijsstijging in de nominale rente op de debiteur afwentelen.

Deze theorie miskent de invloed van de vraag naar krediet op de rente. Zoals uit de tabel blijkt wordt de reële-rentetheorie niet door de feiten bevestigd. Een en ander sluit de mogelijkheid van een minder grote doorwerking van de prijsstijging in de rente niet uit. Het is zelfs waarschijnlijk dat de mate van afwenteling varieert, zodat dit verschijnsel bij een geringe inflatie nagenoeg afwezig is en alleen bij hoge inflatiepercentages waarneembaar wordt. Bij verschillende economische onderzoeken heeft men het verband tussen rente en prijsstijgingen echter niet kunnen vaststellen.

Wat gebeurt er nu met de dynamische kostprijsuur indien rente en prijsinflatie zich ten opzichte van elkaar bewegen.

- De prijsstijging blijft gelijk, de rentevoet daalt.* In dat geval kan de aanvangshuur lager worden vastgesteld. De jaarlijkse klim blijft gelijk (aan de prijsstijging).
- De rente blijft onveranderd, de prijsstijging neemt af.* In dat geval neemt de jaarlijkse klim parallel aan de prijsstijging af. De aanvangshuur moet toenemen aangezien de gemiddelde opbrengst gelijk moet blijven. Verdwijnt de prijsstijging geheel, dan komt de normale annuïteit weer tevoorschijn.

De prijsstijging bepaalt dus de klim, de rente bepaalt het gemiddelde (nominale) niveau van de dynamische kostprijsuur, in termen van historische kostprijs.

Men kan het beeld vergelijken met een wip. De afstand van het scharnierpunt van de wip tot de grond wordt bepaald door de rente in termen van historische kostprijs. De helling van de wip wordt bepaald door de prijsstijging. De afstand van het laagste uiteinde tot de grond komt overeen met de aanvangshuur, in termen van historische kostprijs. De toepassing van de dynamische kostprijsuur betekent dat de invloed van de rente op de aanvangshuur wordt uitgeschakeld door de helling van de wip zodanig aan te passen dat de afstand van het laagste uiteinde tot de grond gelijk blijft. In de vorm van annuïteiten die in nominale waarde toenemen en (naar verwachting) in reële waarde ongeveer gelijk blijven, worden rente en aflossing geregeld. Verschillende berekeningen hebben uitgewezen dat de financiering privaat-economisch glad verloopt, indien men tenminste bereid is de aangeboden wissel op de toekomst te accepteren.

Macro-economische bezwaren

De toepassing van het leerstuk der dynamische kostprijsuur dient op macro-economische gronden met klem te worden afgewezen, om twee redenen. (Slot op blz. 454)

2) J. W. G. Floor, *Beschouwingen over de bevordering van de volkshuisvesting*, Leiden, 1971

J. van den Doel, Woningnood: een rekenfout? *ESB*, 2 januari 1972, blz. 104-109.

A. C. de Goederen, Dynamische kostprijsuren in de praktijk, (I); analyse van enkele mogelijkheden, *ESB*, 12 april 1972, blz. 360-370. Dynamische kostprijsuren in de praktijk, (II), schets van een beleid, *ESB*, 19 april 1972, blz. 388-392.

G. Nooteboom, Aanvangshuur van huizen op basis van indexeringen, *NRC Handelsblad*, 13 september 1972; Systeem van huurberekeningen in florijnen, niet in guldens, *NRC Handelsblad*, 2 oktober 1972.

3) Zie: J. Pen, *Moderne economie*, blz. 130 en 173.

NCR raakt knap geïrriteerd door de perfectie van z'n kasregisters.

Soms wilden we wel dat u nog nooit van onze kasregisters had gehoord. Maar helaas, het zijn de beste ter wereld.

Moeilijk om dan uit te leggen dat je ook nog uiterst geavanceerde computers maakt. Enfin, dan moet u het maar eens van 'n ander horen. Van Randstad bijvoorbeeld.

Dhr. K. J. Teule, Marketing & Advertising manager.

Randstad kreeg één jaar om zichzelf te bewijzen.

En dat ene jaar was meer dan genoeg. 't Begon allemaal in het begin van de 60-er jaren. Onze huidige directie studeerde toen economie in Amsterdam. Als uitvloeisel van een tijdens hun studie gemaakte scriptie over „tijdelijke arbeid“ besloten zij, na te zijn afgestudeerd, te kijken of hun theoretische kennis over dit speciale onderwerp in de praktijk voldoende zou opleveren om er 'n leuke boterham mee te verdienen.

In 1961 begonnen zij met één vestiging in Amsterdam. Randstad was een feit! In 1963 had Randstad twee vestigingen en 'n omzet van 2,5 miljoen. Nú, in 1973, bereiken wij (en daar zijn wij dank zij onze computer bijzonder zeker van) de 120 miljoen. Randstad is groot geworden. Met 40 vestigingen in Nederland en 30 in het buitenland: Duitsland, België, Engeland en sinds kort ook in Frankrijk.

Dank zij de toenmalige minister Veldkamp kwam er 'n computer in huis.

't Was pure noodzaak dat wij op de computer overgingen. Zoals u zich nog wel zult herinneren was het minister Veldkamp, die op 1 januari 1966 'n stuk sociale wetgeving aan het totale pakket toevoegde. Zeer terecht, want daarvoor was het een ongeregelde boel.

Per 1 januari '66 waren uitzendkrachten voor de belasting en de sociale verzekering in vaste dienst van hun uitzendbureau.

Daardoor werd 'n heleboel extra werk op onze schouders geladen. Werk waarvoor beslist een computer nodig was. In overleg met ons accountantsbureau schaften wij ons 'n NCR-magneetkaart computer aan

met een geheugen van 4-K. Onze eerste computer hebben we goed benut. Hij draaide dag en nacht. Wij gebruikten 'm voor de loonadministratie en voor de facturering.

Drie jaar later bleek dat Randstad uit z'n computer gegroeid was!

Randstad was rijp voor een volwassen computer.

We hebben bij veel computer-leveranciers rondgekeken en weer hebben we ons laten adviseren door ons accountantsbureau. En weer zijn we tevreden! Wij kochten een van de eerste NCR Century 100 computers. Deze keer niet alléén voor onze loonadministratie en facturering. Nee, wij wilden onze computer optimaal benutten. Wat we d'r nog méér mee zijn gaan doen is eigenlijk 'n hoofdstuk apart.

Dhr. H. Kolk, Financial manager.

Wij begonnen met 1 disc unit, 'n printer (900 regels per minuut), 'n in- en outputwriter, en een ponskaartlezer. Het geheugen was 16-K. Begin 1970 was deze computer operationeel. Nu hebben we 'm al uitgebreid tot 32-K en er is 'n 2e disc unit bijgekomen. Ach ja, ook met computers gaat 't snel bij Randstad!

Computer draait zo'n 14 à 15 uur per dag.

Dat is veel, ja. We dóén er dan ook bijzonder veel mee. Zo betalen we 15% van onze lonen per cheque en die worden ook door de computer geprint. In totaal factureren wij 2,5 miljoen gulden per week. Verder gebruiken we de computer voor ons grootboek-internationaal, voor de verlies- en winstoverzichten en balans. Ook hebben wij de computer ingeschakeld voor onze prognoses, kostenbudgetten en de heel belangrijke budgetcontrole.

Het adressenbestand van cliënten, gesplitst naar soort van bedrijf en

omvang, zit er ook in. Daarnaast gebruiken we de computer als hulpmiddel bij ons verkoopsysteem: maandelijks sturen wij acquisitie-lijsten naar onze vestigingen.

Eens even kijken, wat doen we nog meer met onze computer? Ja, dat is ook een aardige bijkomstigheid. Iedere uitzendkracht die voor ons werkt, wordt ingeschreven en hun gegevens worden verponst. Wij vragen hen allerlei bijzonderheden zoals b.v.: hun motieven om tijdelijk te gaan werken, wij vragen hen zelfs naar hun leesgewoonten. Kortom een heel klein onderzoek. Zo krijgen wij een duidelijker profiel van onze doelgroep. Kunnen we ze dus beter bereiken!

Onze toekomstplannen op computergebied?

Voorlopig is dat nog verre toekomst. Alhoewel? We denken er sterk aan om over te gaan op online verbinding, juist met het oog op onze buitenlandse vestigingen. Terminals dus. Kijk, daar zitten we goed voor bij NCR. Daar zijn ze heel ver mee. En wat hun service betreft, die staat op 'n bijzonder hoog peil!

Kortom, wij zien de toekomst (mede dank zij onze computer) zeer rooskleurig.

Ziezo, nu hebt u 't ook eens van 'n ander gehoord.

NCR

Computers & Terminals

NCR Nederland NV,
Buitenveldertselaan 3,
Amsterdam,
telefoon 020-44 29 22,
toestel 235.

NCR Computers & Terminals

(Slot van blz. 451)

1. De vervanging van de woningvoorraad is bij toepassing van de dynamische kostprijs niet veiliggesteld. Bij lineaire aflossing komt het historisch geïnvesteerd vermogen na gemiddeld 25 jaar weer beschikbaar. Bij financiering via annuïteiten geruime tijd later. Bij een bouwrijpingsstijging van 7½%, zoals die over de laatste 30 jaar werd gerealiseerd, bezit het stichtingskapitaal bij aflossing na 25 jaar nog slechts 17% van zijn oorspronkelijke reële waarde. Dit is een nadeel van elke aflossing op basis van historische kostprijs en is dus niet kenmerkend voor de dynamische kostprijs. Wel is kenmerkend dat het bestaande systeem van lenen en gulden en terugbetalen in kwartjes de basis vormt van deze financieringsvorm.
2. De functie van de rente wordt via de kunstmatig lage aanvanshuur gefrustreerd. De rente heeft tot doel bestedingen vrij te maken voor investeringen. Dit proces verloopt mede via de huur, ook voor woningbouwinvesteringen.

Ik heb in *De Economist* tegen het leerstuk van de dynamische kostprijsstelling stelling genomen naar aanleiding van het proefschrift van Dr. J. W. G. Floor. Ik schreef toen:

„Het punt waar het om gaat is of de jaarlijkse huursom voldoende is om de bestaande voorraad aan woningdiensten mee op peil te houden. In een groeiende staat zal een gedeelte van de uitbreidingsinvesteringen uit huuropbrengsten worden gefinancierd. Het gevaar is niet denkbeeldig dat door een te lage huurvaststelling, zoals de schrijver aanbeveelt met afwijzing van het beginsel van vervangingswaarde, het bestaande tekort aan besparingen wordt gecontinueerd en daarmee de oplossing van het woonprobleem afgeremd“ 4).

Privaat-economische consequenties

De privaateconomische consequenties van het accepteren van het stelsel van dynamische kostprijsuur zijn recent door Drs. T. K. Hübner en Drs. D. Treep gekwantificeerd 5). In vergelijking tot de normale annuïteitenfinanciering treedt een aanmerkelijke verzwarende van de schuldenlast op. Bij een annuïteit wordt in de eerste jaren weinig, later in versneld tempo meer afgelost. Bij een annuïteit van 8% bedraagt de gemiddelde schuldenlast ca. 75% van de hoofdsom. Bij het systeem van de dynamische kostprijsuur daarentegen moet in de eerste dertig jaren worden bijgeleend. De gemiddelde schuldenlast bedraagt bij het voorstel-Floor ca. 130% van de hoofdsom, bij het voorstel-Udink ca. 160%. Aan de aflossing van de oorspronkelijke nominale hoofdsom kan pas omstreeks het 45ste jaar worden begonnen. Drs. Hübner spreekt in zijn artikel twijfel uit over de vraag of deze bijleenfinanciering in de praktijk voor kapitaalverschaffers en woningexploitanten voldoende aantrekkelijk zal blijken. Ik deel die twijfel.

In zijn uiterste consequentie zou de financieel gezonde oplossing bij de vigerende rentevoet leiden tot een ongesubsidieerd huurpeil van wellicht 10 à 11% van de stichtingskosten, dus aanmerkelijk hoger dan de dynamische aanvanskostprijsuur, waarvoor voorstellen de ronde doen van 4 tot 6% van de stichtingskosten. Bij toepassing van het beginsel van de vervangingswaarde zouden de hoge huren eveneens een bepaalde klim moeten vertonen.

Dit artikel is niet geschreven om klim-huren van dit niveau aan te bevelen. Het zou onbillijk en ook sociaal onaanvaardbaar zijn om van de huurder volledige compensatie voor het verbruik van woningdiensten te verlangen op basis van vervangingswaarde én een rente van 8%, terwijl tege-

RECTIFICATIE

In het artikel van Prof. Dr. P. Korteweg over het Jaarverslag van De Nederlandsche Bank over 1972, *ESB* van 9 mei jl. blz. 402, staat bij de bespreking van de liquiditeits-toevoer uit het buitenland, dat de lopende rekening (op kasbasis) in 1971 een tekort vertoonde van f. 1,8 mrd. Dit moest zijn: een overschot van f. 0,4 mrd.

lijkertijd de bezitters van eigen woningen belastingaftrek voor de rente genieten. Men mag zich echter wel realiseren dat de woningnood mede bestendig is geworden doordat in de afgelopen jaren via de huur te weinig middelen voor vervanging en uitbreiding van de woningvoorraad zijn beschikbaar gekomen. Hoe hoog de huur moet zijn, behoort derhalve te worden bepaald na het afwegen van sociale belangen en economisch-politieke mogelijkheden. De economische functie van de huur telt daarbij even zwaar als de sociale functie.

Privaat-economisch rendement

Tenslotte behoort in deze context nog een kwestie te worden besproken, en dat is het probleem van het privaateconomisch rendement. Reeds werd even aangestipt dat de financiering van woningen glad loopt bij toepassing van de dynamische kostprijsuur. Daarmee zij bedoeld dat het normale rendement op huurwoningen is gewaarborgd, doch niet meer dan dat. Bij hogere huren zouden „onnodige“ inflatiewinsten worden gemaakt.

Voor zover deze inflatiewinsten bij woningbouwverenigingen terecht komen is daar natuurlijk geen bezwaar tegen. De woningbouw wordt er zelfs door bevorderd. Men zou zich ook kunnen verenigen met inflatiewinst bij institutionele beleggers als pensioenfondsen en levensverzekeringsmaatschappijen omdat deze daardoor in staat worden gesteld in een tijdperk van inflatie reële pensioenverzekeringen te produceren. Men kan dan als tegenprestatie ook verlangen dat dergelijke reële verzekeringen worden geproduceerd. Bepaald anders ligt het indien particuliere woningexploitanten, doordat zij tegen normale voorwaarden financieren met leenkapitaal, in de gelegenheid zouden worden gesteld aanmerkelijke inflatiewinsten te maken.

De ongewenste bijverschijnselen van een bepaalde huurpolitiek kunnen natuurlijk op allerlei manieren bestreden worden. Daarvoor is geen dynamische kostprijsuur nodig. De beste manier van bestrijden van inflatiewinsten valt evenwel samen met het bestrijden van de inflatie zelf. Met dit doel leeft het leerstuk van de dynamische kostprijsuur op gespannen voet.

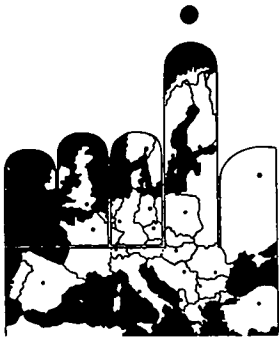
D. van der Werf

4) J. W. G. Floor, *Beschouwingen over de bevordering van de volkshuisvesting*. Boekbespreking door D. van der Werf, *De Economist*, maart-april 1972, blz. 182-184. Verkort citaat.

5) T. K. Hübner, Enige berekeningen betreffende de dynamische kostprijsuur, *ESB*, 10 januari 1973, blz. 30-35.

T. K. Hübner en Drs. D. Treep, Een vergelijking van de kapitaallasten van het wonen, *Stedebouw en Volkshuisvesting*, januari 1973, blz. 27-34.

**Indien u niet álles op economisch gebied kunt lezen,
dan kunt u ESB onmogelijk missen.**

Nietigheid van mededingingsbeperkende overeenkomsten

De niet-onaanzienlijke rechtspraak over de mededingingsbepalingen van het EEG-verdrag werd in februari jl. aangevuld met twee belangrijke arresten van het Hof van Justitie. Het ene arrest betrof een beslissing van het Hof, op het beroep dat Continental Can en Europemballage hadden ingesteld tegen de beschikking van de Commissie. Daarin had de Commissie Continental Can veroordeeld wegens misbruik van een machtspositie, welke verboden is krachtens artikel 86 EEG-verdrag. Continental Can had namelijk door middel van haar dochteronderneming Europemballage de Nederlandse onderneming Thomassen Drijver en Verblifa opgekocht. Enige weken geleden verscheen in dit blad een commentaar op dit arrest van de hand van Dr. H. W. de Jong 1).

Het tweede arrest betrof de zaak Haecht v. Wilkin en Janssen II 2) over het probleem van de mogelijke nietigheid van kartels krachtens artikel 85 lid 2 van het EEG-verdrag. Over dit ingewikkelde probleem had het Hof tot nu toe reeds vier uitspraken gedaan. Het belang van het arrest van februari ligt in het feit dat het Hof voor een gedeelte terugkomt op deze vroegere jurisprudentie.

Voordat wij de gevolgen van het arrest in de Haecht II-zaak zullen bespreken, zullen we eerst in het kort de situatie beschrijven welke vóór februari 1973 bestond ten aanzien van de nietigheid van concurrentiebeperkende overeenkomsten.

De toestand vóór februari 1973

Artikel 85 lid 1 EEG verbiedt alle overeenkomsten tussen ondernemingen, besluiten van ondernemingsverenigingen en onderlinge afgestemde feitelijke gedragingen, welke de mededinging op de gemeenschappelijke markt verhinderen, beperken of vervalsen en die de handel tussen de lidstaten ongunstig beïnvloeden. Dit verbod kan echter buiten toepassing worden verklaard indien de overeen-

komst, het besluit of de onderling afgestemde feitelijke gedraging voldoet aan vier voorwaarden, die vermeld worden in lid 3 van artikel 85 EEG. Deze buitentoepassingverklaring behoort tot de uitsluitende bevoegdheid van de Europese Commissie (art. 9 lid 1 Vo. nr. 17) 3), die deze verklaring alleen kan afgeven, indien de overeenkomst bij haar is aangemeld (art. 4 lid 1 Vo. nr. 17). Overeenkomsten en besluiten, die onder het verbod van artikel 85 lid 1 EEG vallen en niet voldoen aan de voorwaarden voor een buitentoepassingverklaring van het verbod, worden krachtens lid 2 van artikel 85 EEG van rechtswege met nietigheid bedreigt.

Hoever strekt deze nietigheid zich nu uit? Is bijvoorbeeld een overeenkomst, die in 1950 is gesloten en die in 1970 door de Europese Commissie wordt verboden, nietig vanaf 1950? Zo nee, wanneer treedt de nietigheid dan in?

De eerste uitvoeringsverordening van de artikelen 85 en 86, nl. verordening nr. 17/62 van 6 februari 1962, maakt een onderscheid tussen zware en lichte kartels (artikel 4). Als lichte kartels worden voornamelijk kartels beschouwd, waaraan slechts ondernemingen uit één lidstaat deelnemen en die geen betrekking hebben op de in- of uitvoer tussen de lidstaten; verder nog enkele soorten overeenkomsten, waarvan men meende dat zij geen ernstige beperking van de mededinging op de gemeenschappelijke markt bevatten. Tot de zware kartels worden alle overige overeenkomsten gerekend. De lichte kartels zijn uitgezonderd van de algemene aanmeldingsplicht voor overeenkomsten die in aanmerking willen komen voor een buitentoepassingverklaring van het kartelverbod.

Voorts wordt er in de verordening een onderscheid gemaakt tussen oude en nieuwe overeenkomsten. Oude overeenkomsten zijn overeenkomsten die gesloten zijn vóór het inwerkingtreden van verordening nr. 17 op 13 maart 1962; overeenkomsten, die na dit tijdstip zijn gesloten, zijn nieuwe overeenkomsten. Vanwege de toetreding van

Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken is er nog een categorie oude overeenkomsten bijgekomen, namelijk overeenkomsten die zijn gesloten vóór 1 januari 1973 en ten gevolge van de toetreding onder de kartelbepalingen van het EEG-Verdrag vallen; zij moeten vóór 1 juli 1973 zijn aangemeld om in aanmerking te kunnen komen voor een buitentoepassingverklaring krachtens artikel 85 lid 3.

De jurisprudentie van het Hof van Justitie tot aan het Haecht II-arrest 4) heeft voor het merendeel van deze categorieën de omvang van de eventuele nietigheid als volgt bepaald (zie ook het schema).

Overeenkomsten, die moesten worden aangemeld, maar waarvan dit niet is gebeurd, zijn van rechtswege nietig met terugwerkende kracht, voor oude overeenkomsten tot 13 maart 1962 en voor nieuwe overeenkomsten tot de datum van het sluiten van de overeenkomst. De oude aanmeldingsplichtige kartels, die zijn aangemeld, zijn volledig geldig zolang de Europese Commissie de overeenkomst nog niet heeft verboden. De nietigheid treedt dan pas in bij de verbodsbeschikking van de Europese Commissie.

Alle lichte, niet-aanmeldingsplichtige, overeenkomsten (zowel oude als nieuwe) ressorteren volledig rechtsgevolg totdat de Europese Commissie

1) H. W. de Jong, Wending in de Europese mededingingspolitiek; de Zaak Continental Can, *ESB*, 7 maart 1973, blz. 209-211.

2) Arrest van 6 februari in de zaak 48/72, nog niet gepubliceerd. Zie voor het eerste Haecht-arrest noot 5.

3) Verordening nr. 17/62 van 6 februari 1962, *Publikatieblad*, 1962, blz. 204.

4) Arrest van 6 april 1962 in de zaak 13/61 (de Geus en Uitenbogerd v. Bosch en van Rijn), *Jurisprudentie VIII*, blz. 91. Arrest van 9 juli 1969 in de zaak 10/69 (Portelange v. Smith Corone Marchant International), *Jurisprudentie XV*, blz. 309-319.

Arrest van 18 maart 1970 in de zaak 43/69 (Bilger v. Gehle), *Jurisprudentie XVI*, blz. 127-139.

Arrest van 30 juni 1970 in de zaak 1/70 (Lochas v. Bitsch), *Jurisprudentie XVI*, blz. 515-526.

	Zware kartels	Lichte kartels
Alle	aanmeldingsplichtig	niet-aanmeldingsplichtig
Oude	<ul style="list-style-type: none"> • niet aangemeld: nietig vanaf 13-3-1962 • tijdig aangemeld: voorlopig volledig geldig totdat door Commissie verboden; na verbod nietig: (<i>vóór Haecht II-arrest</i>) vanaf tijdstip verbod Commissie; (<i>na Haecht II-arrest</i>) vanaf 13-3-1962; 	<p>volledige geldigheid zolang nietigheid niet is vastgesteld; stelt Commissie nietigheid vast via verbodsbeschikking, dan nietig; (<i>vóór Haecht II-arrest</i>) vanaf tijdstip verbod Commissie; (<i>na Haecht II-arrest</i>) vanaf 13-3-1962;</p>
Nieuwe	<ul style="list-style-type: none"> • niet aangemeld: nietig vanaf tijdstip sluiting overeenkomst; • tijdig aangemeld: (<i>vóór Haecht II-arrest</i>) geen uitspraak (<i>na Haecht II-arrest</i>) geen voorlopige geldigheid. Benadeelde partij kan overeenkomst door rechter laten vernietigen; dan nietig vanaf tijdstip sluiting overeenkomst. 	<p>(<i>vóór Haecht II-arrest</i>) voorlopig volledig geldig zolang nietigheid niet is vastgesteld; stelt Commissie nietigheid vast via verbodsbeschikking, dan nietig vanaf het tijdstip van het verbod; (<i>na Haecht II-arrest</i>) hetzelfde als nieuwe aanmeldingsplichtige kartels.</p>

de nietigheid ervan heeft vastgesteld door middel van een verbodsbeschikking. Ook deze nietigheid treedt dus pas in bij de beschikking van de Europese Commissie.

Ten aanzien van het rechtsgevolg van nieuwe overeenkomsten, die moeten worden aangemeld en waarvan dit is gebeurd, had het Hof van Justitie vóór het arrest in de Haecht II-zaak nog geen beslissing gegeven.

De volledige gelding die kartelafspraken genieten totdat de Commissie een negatieve beslissing heeft gegeven — de theorie van de voorlopige geldigheid genoemd — is in strijd met de tekst van artikel 85 en verordening nr. 17. Het Hof van Justitie rechtvaardigde zijn uitspraken in deze door een beroep te doen op de rechtszekerheid van de partijen bij een overeenkomst. Aangezien het vanwege de hoeveelheid aanmeldingen erg lang duurt voordat de Commissie een beschikking kan geven, zou een overeenkomst na lange tijd nog nietig verklaard kunnen worden. Partijen verkeren dan te lang in onzekerheid over de status van hun overeenkomst. Gezien dit feit en doordat er nog te weinig bekend was over het mededingingsbeleid van de Commissie, verleende het Hof aan aangemelde oude overeenkomsten volledige werking.

Het Haecht II-arrest

Bovenstaande constructie is voor een groot deel omvergehaald door het Hof van Justitie in het arrest Brasserie de Haecht van Wilkin en Janssen II van 6 februari 1973. De zaak betrof een geschil tussen een brouwerij en de houders van een café in een plaatsje vlakbij Luik in België. De caféhouders hadden een overeenkomst gesloten met de Haecht-brouwerij, waarbij de brouwerij hun krediet verleende, terwijl zij daartegenover de verplichting op zich namen hun bier uitsluitend van de brouwerij-kredietgever te betrekken — een zgn. brouwerijcontract. De caféhouders Wilkin en Janssen waren deze verplichting niet nagekomen door ook

ander bier dan Haecht-bier in hun café te tappen.

De kwestie kwam voor de Tribunal de Commerce in Luik, die van oordeel was te maken te hebben met een vraag van Europees recht, namelijk of een dergelijke overeenkomst onder het verbod van artikel 85 lid 1 kan vallen. Het verwees dientengevolge de zaak naar het Hof van Justitie. Het Hof oordeelde dat een exclusieve afnameverplichting onder artikel 85 lid 1 kan vallen 5).

De brouwerij die haar overeenkomst met nietigheid zag bedreigd, deed vervolgens een beroep op de jurisprudentie van het Hof van Justitie, inhoudende dat een overeenkomst, die is aangemeld, volledig geldig is totdat de Commissie een negatieve beslissing heeft gegeven. Dit was voor de Tribunal de Commerce te Luik aanleiding opnieuw vragen te stellen aan het Hof van Justitie over de uitleg van artikel 85. Op deze vragen heeft het Hof op 6 februari jl. antwoord gegeven.

Het Hof begint zijn arrest met de theorie van de voorlopige geldigheid aan een hernieuwd onderzoek te onderwerpen. Na een uitvoerige analyse van het stelsel van artikel 85 en verordening nr. 17 zet het Hof zijn theorie uiteen. Het maakt daarbij een groot onderscheid tussen oude en nieuwe overeenkomsten. Oude tijdig aangemelde overeenkomsten kunnen pas nietig worden verklaard nadat de Commissie een negatieve beschikking heeft gegeven. Deze uitspraak die niet afwijkt van die welke in eerdere arresten is gegeven, wordt gestaafd met een beroep op de algemene contractzekerheid. Op het ogenblik van het sluiten van dergelijke overeenkomsten bestond immers nog geen Europees mededingingsrecht, waarmee partijen rekening konden houden. Het nieuwe van het Haecht-arrest bestaat nu hierin, dat als de nietigheid éénmaal is vastgesteld na een negatieve beslissing van de Commissie, deze nietigheid terugwerkende kracht heeft tot 13 maart 1962, de datum van het inwerkingtreden van verordening nr. 17.

Nieuwe overeenkomsten kunnen volgens het arrest slechts uitgevoerd wor-

den voor risico van de partijen, zolang de Commissie zich nog niet heeft uitgesproken.

Dit betekent dat aan iemand die voor de nationale rechter de nietigheid van een overeenkomst inroept, recht moet worden gedaan, dat wil zeggen dat als de rechter ervan overtuigd is dat de overeenkomst onverenigbaar is met artikel 85, hij de nietigheid ervan moet uitspreken. Indien hij niet tot deze overtuiging is kunnen komen, zal hij er goed aan doen de procedure te schorsen, zodat de partijen het oordeel van de Commissie kunnen inwinnen. Ook hier heeft de uitgesproken nietigheid terugwerkende kracht en wel tot het sluiten van de overeenkomst.

Een derde opvallende uitspraak van het Hof is de overweging dat oude en nieuwe niet-aanmeldingsplichtige overeenkomsten op gelijke voet moeten worden behandeld als respectievelijk oude of nieuwe aanmeldingsplichtige overeenkomsten aangezien de vrijstelling van aanmelding „slechts een niet beslissende aanwijzing geeft dat de betrokken kartels in het algemeen minder schadelijk zijn voor de goede werking van de gemeenschappelijke markt”.

Consequenties

Dit arrest maakt de mededingingspolitiek van de Europese Gemeenschappen strenger. De voorlopige volledige gelding — namelijk zolang de Commissie geen beslissing heeft genomen — van oude aanmeldingsplichtige en tijdig aangemelde overeenkomsten en van oude en nieuwe niet-aanmeldingsplichtige overeenkomsten is komen te vervallen. Daarvoor is in de plaats gekomen de voorlopige geldigheid van alle oude overeenkomsten — behalve de aanmeldingsplichtige, maar niet tijdig aangemelde — tot op het moment dat de Commissie een beslissing neemt. Is deze

5) Arrest van 12 december 1967 in de zaak 23/67 (Brasserie de Haecht v. Wilkin en Janssen I), Jurisprudentie XIII, blz. 511.

beslissing positief dan gaat de voorlopige geldigheid over tot een gewone geldigheid. Valt de beslissing van de Commissie echter negatief uit, dan is de overeenkomst nietig met terugwerkende kracht tot 13 maart 1962.

Ten aanzien van deze overeenkomsten beschikt de Commissie echter over de mogelijkheid de nietigheid niet te laten intreden als de overeenkomst zodanig wordt gewijzigd dat hij niet meer onder het verbod van artikel 85 lid 1 valt (art. 7 verordening nr. 17). Aangezien er echter nog maar enkele aangemelde overeenkomsten van vóór 1 januari 1958 bestaan, zal dit stelsel vooral van belang zijn voor de overeenkomsten, die als oud worden gekwalificeerd krachtens de Toetredingsacte, dus gelden in Engeland, Ierland en Denemarken.

Voorts betekent dit arrest dat ondernemingen die een overeenkomst willen sluiten, tevoren nauwkeurig zullen moeten nagaan of de overeenkomst al of niet onder het verbod van artikel 85 lid 1 zal vallen en of hij in aanmerking kan komen voor een buitentoepassing-verklaring van de Europese Commissie. In het begin van de jaren zestig leverde een dergelijke beoordeling grote problemen op. Inmiddels is er echter zo'n uitgebreide beschikkingspraktijk en jurisprudentie over artikel 85, dat men met een redelijke mate van zekerheid kan zeggen welke houding de Commissie tegenover de overeenkomst zal aan-

nemen. Er zijn zeker nog groepen van overeenkomsten, waarvan te weinig bekend is om te voorzien hoe het oordeel van de Commissie zal uitvallen, maar ten gevolge van dit arrest zal de Commissie genoodzaakt zijn in bekendmakingen en vrijstellingsverordeningen (bijv. voor licentiecontracten) haar beleid juist voor die groepen nader te preciseren. Tevens zal de Commissie sneller een beslissing moeten nemen over een bij haar aangemelde overeenkomst. Slechts dan zullen de nadelen van het Haecht II-arrest, namelijk een kleine mate van rechtsonzekerheid, zo gering mogelijk gehouden kunnen worden.

Een nieuw boek over Europees mededingingsrecht

Kortgeleden is het Europese mededingingsrecht voor Engelstalige lezers in een nieuw boek uiteengezet door de Haagse advocaat W. Alexander (6). Dit boek bevat een behandeling van het geldende recht, aangevuld met appendices (70 blz.) waarin wetteksten, uitvoeringsbesluiten, mededelingen en jurisprudentie zijn opgenomen.

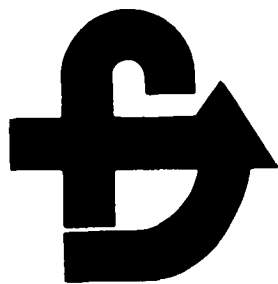
De toetreding tot de Europese Gemeenschappen van Groot-Brittannië, Ierland en Denemarken vormt de aanleiding tot het verschijnen van dit boek. Daarnaast achtte de schrijver de tijd ge-

komen om een overzicht van de geldende mededingingsregels te geven. Hij richtte zich hierbij vooral op de problemen die voor het bedrijfsleven in de praktijk rijzen. Het boek is daardoor van beschrijvende aard en tamelijk beknopt in de uiteenzettingen. De schrijver vermeldt in het woord vooraf dat hij hoopt dat zijn analyse ook bruikbaar voor het onderwijs aan de universiteit zal zijn. De beknoptheid maakt het boek evenwel minder geschikt voor studiedoelinden.

Voor de praktijk is het boek goed toegankelijk gemaakt. Een uitvoerige inhoudsopgave en een index naar onderwerpen maken het naslaan gemakkelijk. De jurisprudentie is bijgewerkt tot 14 december 1972. De eerder in deze bladwijzer behandelde uitspraken van het Hof van Justitie betreffende Continental Can en Haecht II kon Alexander dus niet behandelen. Daardoor ontbreken in het boek enkele van de thans geldende „rules”. De kans op veroudering geldt voor elk beschrijvend boek. Voor een schrijver over het Europese mededingingsrecht is deze kans wel erg groot.

Europa Instituut Leiden

6) Willy Alexander, *The EEC Rules of Competition*, Kluwer Harrap Handbooks, Londen, 1973.

Fisconomie

Fiscaal-economisch congres: Fiscandal

J. RENES

EEN CONGRES GEORGANISEERD DOOR HET FISCAAL-ECONOMISCH DISPUUT VAN DE ERASMUS UNIVERSITEIT ROTTERDAM, ALDAAR OP 23 MAART 1973 GEHOUDEN

Eerste onderwerp: „wetenschapsbeoefening op fiscaal terrein”

*Inleiders: Prof. Mr. H. J. Hofstra, Prof. J. E. A. M. van Dijk en Dr. J. C. L. Huiskamp;
Voorzitter: Prof. Dr. J. H. Christiaanse.*

In zijn inleiding stelt Prof. Hofstra dat het belastingrecht meer gekenmerkt

wordt door gekunsteldheid dan door Kunst, veroorzaakt door onzekere wetenschappelijke grondslagen. Het argument van de jeugdigheid, genoemd door Prof. De Langen in diens oratie in 1950, gaat heden ten dage niet meer op voor de belastingwetenschap, die zich niet adequaat genoeg heeft aangepast aan onze veranderde maatschappij. De geconstateerde achterstand manifesteert zich op alle fronten, vooral bij de kennis omtrent de feitelijke werking van de belastingheffing. Economische onderzoeken, maar ook theoretisch en veldonderzoek door sociologen en psychologen zijn nog maar net op gang

gekomen en hebben nog hele terreinen braak laten liggen.

Als tweede kernvraag zag Prof. Hofstra de fiscale fraude. Het derde probleem is dat er zich tamelijk zelfstandig ontwikkelende juridische structuren, hetgeen scheve verbanden te zien geeft met bijvoorbeeld het administratief recht, maar ook met economische begrippen als inkomen, de grens daarvan met vermogenswinsten en het verschillende belastingregime te zien aanzien. Deze drie probleemgebieden zijn slechts door uitgebreid wetenschappelijk onderzoek verantwoord op te lossen, hetgeen door de sterke maatschappelijke en

economische repercussies daarvan uit- een dient te vallen in:

Theoretisch onderzoek naar:

- rechtsfilosofische achtergronden;
- juridische begrippen en structuren;
- juridische detailregelingen.

Empirisch onderzoek als:

- micro- en macro-economische gevolgen;
- rechtssociologische onderzoekingen.

Een groot knelpunt is echter de personeelsvoorziening; op de kleine groep fiscalisten wordt voor het overgrote deel beslag gelegd door de praktijk, hetgeen weinig ruimte overlaat voor onderzoek en zelfs voor het onderwijs problemen oproept. Tot slot betoogde Prof. Hofstra dat de beperkte ruimte der overheidsfinanciën geen argument contra, maar juist pro een uitbreiding van het fiscaal-wetenschappelijke corps is daar juist de fiscalist deze overheidsfinanciën tot zijn studiegebied heeft.

Prof. Van Dijk schetste enige problemen rondom de kwantitatieve benadering der belastingheffing. Voor de computer zag hij een drietal toepassingsgebieden:

1. documentatiefunctie;
2. onderzoek naar feitelijke werking der belastingwet;
3. beleidsbeslissingen.

Ad 1. De verruiming van de toegankelijkheid tot literatuur en jurisprudentie dient niet overdreven te worden voorgesteld. Door „plussen en minnen”, of als een chemicus eindeloos combineren, is het misschien mogelijk een bestendige gedragslijn in de jurisprudentie te vinden; of juist inconsistenties, welke dan onderzocht dienen te worden. Door gebrek aan inventiviteit en intuïtie kan de computer echter geen nieuwe dimensies aanbrengen.

Ad 2. Een eind in de goede richting zou een statistische verwerking zijn van de miljoenen aangiftebiljetten. Mogelijk zou dit een beginnend inzicht kunnen opleveren in de afwentelingsproblematiek. Het is echter in ieder geval na te gaan in hoeverre er gebruik wordt gemaakt van fiscale voorzieningen. Een scherpe analyse zou ook een ruimere invoering van forfaits kunnen bewerkstelligen. Periodiek onderzoek kan ook belangrijke verschuivingen aantonen, waaraan een belastingbeleid kan worden aangepast.

Ad 3. De als antwoord op een keuzevraagstuk genomen beslissingen worden soms gemotiveerd door irrelevante argumenten volgens Prof. Van Dijk. Computermodellen kunnen ons, met alle eraan verbonden restricties, de ware gang van zaken tonen en zodoende gefundeerde beslissingen bewerkstelligen. Vervolgens noemde spreker een aantal voorbeelden van door hem ge-

maakte modellen, zoals dat van onroerend goed dat uit een NV wordt gehaald. Onder een aantal uitgangspunten en voorwaarden bleek dat de beslissing — in dit geval! — in mindere mate dan verwacht, afhing van onder andere het marginaal tarief I.B.

Aansluitend op zijn beide voorgangers die over de stand van zaken resp. over een onderdeel van wetenschappelijk onderzoek spraken, sprak Dr. Huiskamp vooral over de organisatie ervan. Gememoreerd werden de activiteiten van het Fiscaal-Economisch Instituut te Rotterdam en de samenwerking met de Economische Faculteit aldaar inzake belastingafwenteling en het fiscaal instrumentarium in de lidstaten der EG ter beïnvloeding van de private investeringen. Evenals de voorgaande sprekers benadrukte Dr. Huiskamp inter- of multidisciplinaire benadering van belastingvraagstukken en vroeg zich daarnaast af waarom er in Nederland als resultaat daarvan niet, zoals in Duitsland, de bedrijfseconomische belastingleer als academische deelwetenschap is ontstaan. Afsluitend

Deze rubriek wordt verzorgd door
het Fiscaal-Economisch Instituut
van de Erasmus Universiteit
Rotterdam

lanceerde spreker de gedachte tot oprichting van een drietalig tijdschrift waarin de resultaten (in de vorm van uittreksels of herdrukken) van het Nederlands fiscaal-wetenschappelijk onderzoek te publiceren waren ter informatie over dit onderzoek en om zodoende dat fiscaal-wetenschappelijk werk te „exporteren”, hetgeen Dr. Huiskamp als stellige noodzaak zag.

Tweede onderwerp: „Fiscale fraude”

Inleider: Prof. Dr. M. Frank (Université libre te Brussel).

Panel: Prof. Drs. A. L. Brok, Prof. J. E. A. M. van Dijk, Prof. Mr. H. J. Hofstra, drie adviseurs te weten J. W. Bettinck, Mr. A. Nooteboom en Mr. K. Sneep, Dr. M. R. Reuvers (inspecteur), Mr. J. C. van Vucht (raadsheer te Arnhem) en Dr. G. Grasmann (EG-Brussel).

Voorzitter: Dr. J. C. L. Huiskamp.

Prof. Frank splitst primair de belastingontwijking in twee categorieën:

- a. de eigenlijke fraude; overtreding van belastingwetten (= ontduiking);
- b. fiscale „onderschattingen”; het beste te omschrijven als een geaccepteerde verlagings van de belastbare basis (= in wezen een vorm van ontaan van belasting).

Een enkel cijfer over fraude zegt niets, want de fraude is te onderscheiden naar socio-professionele groep, bronnen van

inkomsten en daarbinnen weer naar de hoogte van het inkomen. Economische gevolgen van fraude zijn onder meer: concurrentievervalsing, het kan ten onrechte onrendabele bedrijven in stand houden en beperkt een optimale ontwikkeling van bepaalde sectoren der economie. Sociale verstoringen zijn frustratie van de inkomens- en vermogensherverdeling, morele ontevredenheid, verlaagde burgermoraal en gevaar voor de sociale rust (Italië). Internationaal bezien zijn de problemen gelijk aan het nationale niveau, alleen zijn de gegevens nog fragmentarischer beschikbaar.

Hier speelt ook sterk de belastingvlucht een rol, waarvan het brengen van schepen onder goedkope vlag en het vestigen van holding-maatschappijen in fiscale vluchthavens de meest bekende zijn. Deze vormen van belastingontgaan worden steeds groter naarmate door toenemende liberalisatie het internationale reizigers-, goederen- en kapitaalverkeer groeit (EG). De macro-economische en sociale gevolgen zijn bij deze vorm van ontwijking gelijk aan de verstoringen door fraude. Om die reden en vanwege de ervaring dat ontgaan vaak in ontduiken resulteert, dient de gehele ontwijking te worden bestreden. Spreker realiseerde zich de enorme problemen daarbij; doordat men weinig gedocumenteerd is over juiste aard, omvang en gevolgen kunnen we slechts het topje van de ijsberg zien. Resultierend kwam Prof. Frank tot de volgende voorstellen, die hij vooral als aanzet tot discussie over de materie beschouwt.

1. Harmonisatie van belastingwetgeving ten aanzien van vennootschapswinsten en obligatierente met betrekking tot tarieven en grondslagen.
2. Harmonisatie van de belastingwetgeving op het gebied van de onderzoekmacht van gerechtelijke instellingen inzake vervolgen van fiscale overtredingen en invordering.
3. Aanpassing van internationale overeenkomsten tot organiseren van bijstand tussen de belastingadministraties.
4. Organisatie op Europees niveau van het statuut der accountants en belastingconsulenten alsmede de draagwijdte van hun — mogelijk verplichte — verklaringen.
5. Invoering en gelijkshakeling van een vermogensbelasting in de gehele EG; indien er vermogen geregistreerd staat kan men minder gemakkelijk frauderen met de inkomsten daaruit.
6. Oprichting in de EG van een „Conseil des Impôts”, het huidige „Comité Fiscal”, welk uit de hoofden der belastingadministraties bestaat, voldeed volgens Prof. Frank niet omdat de bestrijding van fraude een zaak van politieke wil is, welke niet in de hele EG aanwezig is.

Hierna betoogde Mr. Nooteboom dat door een toenemende divergentie tussen de individueel gevoelde belastingdruk en collectief gewenste stijging der overheidsuitgaven, die grotendeels uit belastingen worden gefinancierd, een wrevel ontstaat welke de wens tot ontwijken in de hand werkt. Wanneer men dan dagelijks hoort van getolereerde wetsovertredingen als abortus, de boycot van duizend-gulden-collegegeld en het kraken van woningen, zal ook de neiging tot belastingfraude toenemen.

Vervolgens pleitte Dr. Reuvers — à titre personnel — voor een doelbewuste pragmatische aanpak door middel van een stroomlijning van de belastingwetgeving. Tariefsverlaging, verbreding van de belastinggrondslag en een ruimere invoering van forfaits verhogen de uitvoerbaarheid van de wet en beperken mogelijk de fraude door een gedeeltelijke legalisatie daarvan. Over de bestrijding op internationaal niveau was spreker het grotendeels met Prof. Frank eens. Harmonisatie van heffings- en uitvoeringswetten dient parallel te verlopen met een gelijke rechtspraak in de EG en vereist ruime samenwerking tussen gerechtelijke instanties en ook belastingadministraties over de grenzen heen.

De vertegenwoordiger der rechtspraak, Mr. Van Vucht, stelde dat door het grote aantal „dark-numbers” kwantificering der fraude nagenoeg onmogelijk is. Een andere reden is het

feit dat kleine gevallen — werken op vrije zaterdag en in avonduren — administratief worden afgedaan voor zover ook deze ontdekt worden; overigens was hij wel van mening dat deze vorm van fraude zeer veel groter is dan vaak geschat wordt. De resultaten van een onderzoek zijnerzijds toonden aan dat de Nederlandse rechter mild is in zijn straffen. Het door Dr. Reuvers gelanceerde idee een officier fiscaal aan te stellen naast de officier van justitie heeft in Nederland geen kans gezien het geringe aantal zaken. Wel ware het goed een vertegenwoordiger uit de belastingkamer in de strafkamer van het gerechtshof te benoemen, een voorstel dat door Prof. Hofstra werd omgedraaid. Hij achtte het raadzamer ook fiscale strafzaken bij de belastingkamer onder te brengen.

Als conclusies uit de daarop volgende paneldiscussie tussen alle leden is vast te stellen, dat ondanks verschil in ratio, morele beoordeling en remedie, door de zeer nauwe band tussen de internationale belastingfraude en -vlucht deze te zamen, met name in EG-verband, aangepakt dienen te worden. Als remedies werden genoemd: wetsvereenvoudiging, inter-communautaire samenwerking, betere controle en hogere boetes; er werd gewezen op de Kennedy-wetgeving van 1962 en de Aussensteuergesetz der Duitse Bondsrepubliek uit 1972.

J. Renes

Henry W. Spiegel: The growth of economic thought. Prentice Hall Inc., Englewood Cliffs New Jersey, 1971, XIV + 816 blz.

Sedert Schumpeters grootse *History of economic analysis* 1), ondanks de ruim 1200 pagina's een helaas niet voltooid en op verschillende plaatsen onafgevoerd boek, maar desalniettemin het meest omvattende en pretentieve, moet men voorzichtig zijn met begrippen als geschiedenis van de economische theorie of analyse, en geschiedenis van het economisch denken. Deze woorden kunnen een stellingname en daarmee een programma inhouden. Voor Schumpeter betekende een geschiedenis van de economische analyse, een geschiedenis over de wijze waarop en met welke geestelijke middelen, „tools” bij Schumpeter, er in de loop der jaren werd geanalyseerd. Vanuit dit blikveld kon men naar zijn mening over de geschiedenis van de economische ana-

lyse spreken in termen van vooruitgang. Dit in tegenstelling tot een geschiedenis van het economische denken waarbij termen van vooruitgang niet waren te hanteren. In de gedachting van Schumpeter omvatte economisch denken het totaal van alle meningen en wensen van de economische subjecten op een bepaald moment en een bepaalde plaats, met name ook met betrekking tot de publieke zaak. Over de verhouding van beide verschafte hij niet geheel klaarheid. Zijn het elkaar uitsluitende gebieden, overlappen zij elkaar gedeeltelijk, of is de analyse een subklasse van die van het economische denken? Naar mijn gevoelens kiest Schumpeter min of meer voor de middenpositie, alhoewel dat logisch, gegeven zijn definities, niet

helemaal kan. In ieder geval interpreteerde hij zijn positie zodanig, dat hij haar verbond met de stelling dat er geen verband bestond tussen het filosofische gewaad dat een econoom meende te dragen en de blijvende analytische kwaliteit van zijn werk als econoom. Zoals een aantal lezers bekend zal zijn is de *History of economic analysis* desalniettemin voor een zeer groot deel een geschiedenis van het intellectuele leven geworden.

Onder andere uit onvrede met de uitwerking die Schumpeter aan zijn stellingname had gegeven heeft Blaug een jaar of tien geleden op min of meer rigoureuze en briljante wijze de geschiedenis van de economische analyse sec trachten te schrijven 2). Een geschiedenis niet allereerst van personen, maar van de economische wetenschap. Van Blaug komt het wat scherpere onderscheid tussen een relativistische en absolutistische benadering van de geschiedenis van het economische denken. De eerste benadering ziet in de economische theorieën reflecties van contemporaine omstandigheden, terwijl de absolutistische benadering kiest voor de autonomie van de wetenschappelijke ontwikkeling met de interpretatie van een gestadige vooruitgang in de kennis van dwaling naar waarheid. Blaug zegt overigens niet te willen ontkennen dat er sprake is van een zeker continuum van een relativistische naar een absolutistische benadering, maar hij kiest voor de absolutistische, wellicht uit de weeromstuit, zoals hijzelf opmerkt, op het lezen van de werken van teveel relativisten.

Tegen de achtergrond van het voorgaande onderscheid dekt het begrip „economisch denken” (economic thought) in de titel van het hier te bespreken boek van Spiegel inderdaad een wat relativistische benadering. Spiegel probeert, zoals hij zegt, een relatie te leggen tussen economisch denken en de intellectuele trends van bijbelse tijden tot aan het heden toe, of tussen de economie en de „humanities”. Economisch denken betekent bij hem economische analyse plus veel van wat bij Schumpeter economisch denken heet. Het relativisme komt bij Spiegel vooral naar voren doordat hij probeert aan te geven waarom het economische denken op bepaalde momenten een bepaalde richting insloeg. Verder is in de titel het woord „groei” (growth) ingevoegd dat toch zeker de betekenis van verder uitgroeien, volwassen worden en vooruitgang heeft. Op de schaal van Blaug zou men kunnen zeggen dat Spiegel zich ergens halverwege het

1) Joseph A. Schumpeter, *History of economic analysis*, George Allen and Unwin Ltd, London, 1954, vele malen herdrukt.

2) Mark Blaug, *Economic theory in retrospect*, Richard D. Irwin Inc. Homewood Illinois, 1968, rev. ed.

fundamenteel relativistische en absolutistische standpunt opstelt. Daarbij moet dan meteen worden gezegd dat Spiegel overeenkomstig zijn programma de nadruk vooral legt op de relaties in de sfeer van het denken. De relatie van het denken met de feitelijke sociale en economische omgeving ontbreekt niet, maar krijgt toch minder kans. Een strak theoretisch kader van bijv. een historisch materialistische of wetenschaps sociologische benadering ontbreekt en dat naar mijn overtuiging welbewust. Dat wil niet zeggen dat het hem aan historisch gevoel ontbreekt.

Het boek dat volgens de auteur bedoeld is voor gevorderde „graduate,” en „under-graduate” studenten is bijzonder helder, levendig en overzichtelijk geschreven. Het geeft in vele opzichten weer wat er in de loop der eeuwen alzo is geschreven en gedacht. Spiegel kritiseert of commentarieert op een veel minder barokke wijze dan bijv. Schumpeter in zijn werk deed. Hij doet daardoor veel minder een beroep op uitgebreide voorkennis. Zijn werkwijze leidt er ook toe dat hij de vragen van consistentie en falsificatie veel minder scherp aan de orde stelt dan bijv. Blaug, al gaat hij ze niet uit de weg. Afzonderlijke methodologische uiteenzettingen, zoals die bijv. bij Schumpeter (plm. 50 blz.) en Blaug (plm. 30 blz.) te vinden zijn, komen er niet in voor, waardoor men meer indirect door werkwijze, terloopse opmerkingen en de totaal behandelde stof, de standpunten van Spiegel moet zien te achterhalen.

Naar de omvang blijft het boek van Schumpeter verreweg het dikst met zijn meer dan 1.200 blz. en 700 woorden per blz. Het boek van Blaug telt 684 blz. en 480 woorden per blz., dat van Spiegel 794 blz. met 500 woorden per blz. Alle drie de werken bevatten veel belangrijk bibliografisch materiaal. Bij Schumpeter vnl. in de tekst en voetnoten, bij Blaug en Spiegel in afzonderlijke bibliografische aantekeningen. Bij Blaug ongeveer 53 blz., bij Spiegel niet minder dan 135 blz. Niet vlekkeloos zoals mij bij enig doorbladeren bleek, maar afgezien daarvan zeer waardevol en dikwijls een uitgangspunt voor hem die verder wil. Het aantal titels (boeken en artikelen) is een veelvoud van Blaug en omvat een veel groter scala van onderwerpen ten gevolge van het relativistische uitgangspunt. Daarbij valt op dat Spiegel veel meer dan Blaug rechtstreeks put uit het Duitse taalgebied, evenals Schumpeter. Wat de Franse auteurs betreft, wordt er niet altijd maar toch veel meer naar vertalingen verwezen.

Naar de indeling in perioden besteedde Schumpeter aan de periode tot aan 1790 320 blz., dit is ca. 25% van de tekst. Blaug, als men de behandeling van Smith daarbij betreft, 57 blz., dit is ongeveer 7% van de tekst. Spiegel heeft 264 blz. nodig; afgezien van de bibliografie, 40% van de eigenlijke tekst.

Voor Blaug begint de economische wetenschap als afzonderlijke wetenschap niet eerder dan in de 17e eeuw en vergt behandeling van vroegere perioden naar zijn mening uiteenzettingen over politiek, filosofie enz. waartoe hij zich niet bekwaam acht en waaraan hij geen ruimte wil geven. Bovendien is voor Blaug de geschiedenis van de economische wetenschap de historie van de inspanning om de werking van een economie gebaseerd op markttransacties te begrijpen. Spiegel stelt zich de vraag hoe men het probleem dat de schaarste oproept, heeft trachten op te lossen. Zijns inziens trachtte men vroeger vooral de vraag vanuit de vraagzijde en later vanuit de produktiezijde op te lossen. Dit is dan ook zijn verbinding met de actualiteit. Het verhaal van de klassieke economische wetenschap is vol van alternatieven die van betekenis zijn voor de consumptie-economie van nu, althans naar de mening van Spiegel.

Naar mijn smaak slaagt Spiegel er op voortreffelijke wijze in het economische probleem in de bijbelse, Griekse en middeleeuwse opvattingen uiteen te zetten. Wel voel ik als bezwaar dat er m.b.t. de middeleeuwen teveel een beeld ontstaat van harmonie van leven en denken, terwijl de late middeleeuwen gekenmerkt werden door grote sociale en economische spanningen. Hoe meer Spiegel onze tijd nadert hoe minder breed de achtergrond wordt. Wel veel over het socialisme, ook in verschillende richtingen, maar niets over bijv. de encyclieken van van de verschillende pausen, waarin juist allerlei uitspraken over economische en sociale vraagstukken voorkomen. Ook corporatisme en facisme met hun oplossingen komen niet aan de orde.

Wat de taal betreft heeft Spiegel gekozen voor de verbale weergave, nagenoeg geen mathematische figuren, slechts zeer sporadisch een wiskundige notatiewijze. Gelijk overigens aan Schumpeter maar afwijkend van Blaug, die figuren en formules niet mijdt. Aantrekkelijk is weer dat hij voortdurend verbindingen in de tijd legt.

Zoals gezegd moet men de opvattingen van Spiegel ten dele afleiden uit terloops gemaakte opmerkingen. Zo ziet hij de hoogtepunten van het economische denken in het samengaan van speculatie en empirisme (blz. 84). Veranderingen in de feitelijke economische verhoudingen zijn altijd belangrijk geweest voor het ontstaan van nieuwe gedachten (blz. 87). De ontwikkeling van het economische denken vindt plaats volgens een lijn waarin steeds minder plaats is voor spontane nieuwe visies en waarin veler gemeenschappelijke werkzaamheid een steeds grotere rol gaat spelen (blz. 90 en 205). Een belangrijk kenmerk van nieuwe visies is dat zij tot stand komen door een samenvallen van gedachten ontleend aan

verschillende wetenschappen (dit in navolging van Koestler, blz. 197). Verder wordt de economische wetenschap naar zijn mening steeds technischer en analytischer en vereist zij in hoge mate van de beoefenaar het kunnen denken in abstracties (blz. 90, 168, 207, en 336). Spiegel kiest voor het standpunt dat puur empirisme niet tot de vorming van systematische theorieën kan leiden (dit tegenover Hume, die op dit punt naar mijn mening niet helemaal tot zijn recht komt, blz. 214). En tenslotte stemt hij in met Hume's bekende scheiding van positieve en normatieve uitspraken (blz. 207 en 336).

Uiteraard komen alle bekende vooraanstaande economen uit de geschiedenis van deze wetenschap aan de orde en met hen vele anderen en minder bekenden. Gegeven het relativistische uitgangspunt wordt er meer aandacht besteed aan figuren die in absolutistische benaderingen minder of geen aandacht zullen krijgen. Aan Locke en Hume worden bijv. elk een tiental pagina's gewijd en dat uiteraard niet alleen op grond van hun economische werk. Zij zijn wetenschapsfilosofisch van grote betekenis geweest en met name de laatste geniet nog steeds een grote belangstelling, maar ook het werk van Smith komt in een breed perspectief te staan. Overigens wordt er vele malen gewezen op wat men zou kunnen noemen de spanningsverhouding van theorie en empirie. Bepaald fraai zijn de hoofdstukken 22 t/m 24 over het ontstaan van het marginalisme, de Oostenrijkse- en Lausanner-school.

Interessant is verder dat niet alleen aandacht aan de Duitse variant van de Historische School wordt besteed, maar ook aan de Engelse. Helaas wordt de verbinding met de Duitse school niet gelegd en met name niet met Schmoller. Whewel en Jones, die wel besproken worden, waren belangrijke opponenten van J. St. Mill. Schmoller die zich aangetrokken voelde tot Mills inductieve logica bezorgde deze in 1867 een eredoctoraat, maar kwam op zijn instemming met diens denkbeelden terug toen hem steeds duidelijker werd dat Mill juist ten aanzien van de sociale wetenschappen het inductivisme liet vallen. Op deze gronden voelde hij zich meer aangetrokken tot de eerder genoemden in hun strijd tegen de klassieke uitgangspunten. En met name tot Whewel. De laatste wordt bij Spiegel zeer beknopt besproken, hetgeen te betreuren valt omdat hij een empirisch nominalistische en anti-essentialistische voorkeur had en zijn methodologisch uitgangspunt hypothetisch-deductief genoemd moet worden en gericht was op toetsing, falsificatie en voorspelling. In deze zin zijn er meer aanknopingspunten te vinden met moderne methodologische opvattingen dan bij J. St. Mill. Een uitspraak volgens welke Schmoller en de jongere Historische School alle theorie-

vorming verwierpen is te enen male en aantoonbaar onjuist (blz. 425).

Even aanvechtbaar lijkt mij dat Spiegel de Duitse Historische School als een bepaalde vorm van Hegelianisme ziet. Helaas wordt in dit verband ook de figuur van Dilthey niet aan de orde gesteld. Te gemakkelijk ook zijn uitspraken waarmee duidelijk gemaakt moet worden waarom het marginalisme in Oostenrijk een kans kreeg. Zo legt Spiegel een verbinding, overigens niet nieuw, tussen Lutheraanse gehoorzaamheid, Duitse nationale verdeeldheid, empirisme en historicisme en het streven naar macht, waardoor individualisme en pluralisme geen voldoende ruimte kregen (blz. 413). Daartegenover was het Weense klimaat in een multi-nationale staat op verlicht despotische wijze geregeerd zeer gunstig omdat hier, tegen de achtergrond van katholiek natuurrechtelijke opvattingen, een bereidheid tot abstract denken aanwezig was waardoor de subjectieve waardeleer juist haar kansen kreeg. Ook de verbinding met Kants filosofie, die meer wordt gesuggereerd dan aangetoond, en die het klimaat voor een subjectieve waardeleer bevorderd zou hebben lijkt betwistbaar (blz. 531). Mengers filosofische achtergrond lag bij Aristoteles en was substantialistisch en essentialistisch van karakter. Zijn begrip van causaliteit stond op zijn minst op gespannen voet

met Kants denkbeelden. Door zijn essentialistische achtergrond stond Menger ook afwijzend zowel ten opzichte van Jevons als Walras en verwierp hij de mathematische methode.

Zowel in de benadering van de Historische School als in die van Marx en het Marxisme, een redelijke maar bepaald niet onbevooroordeelde benadering, klinkt iets door van Poppers *The open society and its enemies* en diens *Poverty of historicism*.

Laat ik tenslotte mijn oordeel samenvatten. Spiegel heeft een helder en overzichtelijk werk geschreven van brede allure. Het is als studieboek bedoeld en laat zich goed lezen. Het boek van Blaug bijv. is helder, maar vraagt nijvere studie. Schumpeters werk vraagt veel inspanning. Een moment dacht ik als slotzin te suggereren, Spiegel plus Blaug is gelijk in waarde aan Schumpeter. Qua helderheid van uiteenzetting zeker, maar een dergelijke suggestie doet toch onrecht aan de eigen aard van ieders werk en zeker aan Schumpeters uitgesproken voorkeuren en standpunten, de weerbarstigheid van zijn boek, het soms overdadige van zijn stijl van werken, maar vooral aan de variatiebreedte van zijn visie. Spiegel's *betrekkelijke* zwakte schuilt naar mijn gevoel, ondanks alles wat hij

heeft te bieden, in zijn behandeling, uitwerking, maar vooral doordenking, van de filosofische thema's en de relatie van filosofie en economie.

Tenslotte, om geen misverstand te laten ontstaan, een aanwinst voor de literatuur met een belangrijke bibliografie.

T. J. Kastelein

Prof. Dr. J. S. Cramer en Drs. G. M. Reekers: Het houderschap van liquiditeiten in Nederland. Nederlands Instituut voor het Bank- en Effectenbedrijf, publicatie no. 15, Amsterdam 1972, 137 blz., f. 18,50.

Verslag van een onderzoek naar de omvang en verdeling van de liquiditeitenmassa over de verschillende sectoren. Voor een inzicht in de verdeling werd in 1971 door de auteurs een steekproefonderzoek gehouden ter inventarisatie van het houderschap van contanten, giraal geld, deposito's, valutategoeden, schatkistpapier e.d. Behalve de bespreking van de deelonderzoeken bevat het boek een uitvoerige toelichting op de indeling van de houder naar 80 resp. 35 categorieën en gedetailleerde resultaten over de aangehouden bedragen per sector en per soort van liquiditeit. Ook worden enkele voorlopige conclusies geformuleerd over de omvang en samenstelling van de liquiditeiten per sector.

16 de rijksoverheid vraagt

voor het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen

t.b.v. de Directie Kleuter- en basisonderwijs, Afdeling Buitengewoon onderwijs

plaatsvervangend chef (mnl. / vrl.)

Taak: meewerken aan voorbereiding van het beleid op het gebied van het buitengewoon onderwijs en de bestuurlijke uitvoering van de daarop betrekking hebbende wetgeving.

Gevraagd: b.v.k. doctoraal examen Nederlands recht, economie of sociologie. Redactionele ervaring.

Standplaats: 's-Gravenhage.

Salaris, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, max. f 3183,- per maand.

Schriftelijke sollicitaties onder vermelding van vacaturenummer 3-0893/0936 (in linkerbovenhoek van brief en enveloppe) zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 7% vakantie-uitkering

HET ECONOMISCH SOCIOGRAFISCH BUREAU VAN DE GEMEENTE GRONINGEN

vraagt een

documentalist

Vereist is een opleiding op middelbaar niveau en een diploma op het gebied van archiefverzorging en/of documentatie (S.O.D. of G.O.). Ervaring in werkzaamheden op het gebied van documentatie en statistiek bij een bureau voor planologisch onderzoek is noodzakelijk.

Dhr. W. van der Leest (telefoon 050-172476) is graag bereid nadere functie-informatie te verstrekken.

Salarisindicatie tot een maximum van f 2060,— bruto per maand.

Overigens zijn de bij de gemeente Groningen gebruikelijke rechtspositieregelingen van toepassing, zoals verplaatsingskostenregeling, tegemoetkoming studiekosten, ziektekostenregeling (IZA), welvaartsvast pensioen enz.

Sollicitaties met vermelding van vacaturenummer 309.183 graag binnen 10 dagen richten aan burgemeester en wethouders, Grote Markt 1, Groningen.

Voor alle geld ter wereld

Banque de Suez Nederland

Een nieuwe naam voor de
reeds 44 jaar bestaande Rembours- en Industriebank.
Wellicht beter bekend als Ribank.

-Banque de Suez Nederland. Synoniem voor een dynamische bank die zich sterk heeft ontwikkeld op basis van belangrijke nationale en internationale verbindingen. Zo groeide het zichtbaarvermogen de laatste drie jaar van 8,7 tot 33 miljoen gulden.

-Banque de Suez Nederland. Onderdeel van de franse Suez Groep, één der vooraanstaande financiële instellingen van de EEG, met vestigingen in bijna alle Europese landen, de Verenigde Staten, Zuid-Amerika, Afrika, het Midden-Oosten en het Verre Oosten.

-Banque de Suez Nederland. Een slagvaardige organisatie met kantoren in Amsterdam en Rotterdam. De bank die u in alle financiële zaken van dienst kan zijn, zoals financiering van handel en industrie in binnen- en

buitenland op korte en middellange termijn — internationale begeleiding op financieel, fiscaal en juridisch terrein — voorlichting en bemiddeling inzake beleggingsmogelijkheden in Frankrijk — het plaatsen van gelden à deposito — valuta arbitrage — het verstrekken van kasgeldleningen — assurantiebemiddeling.

-Banque de Suez Nederland. Is „geld” uw zaak? Heeft u belangstelling voor één of meer van de diensten die de Banque de Suez u kan bieden? Vraag dan meer inlichtingen, schriftelijk of telefonisch. Niet voor niets staat in haar vaandel „voor alle geld ter wereld”. Bij de Banque de Suez geldt „geld” - uw geld - in de ruimste zin van het woord.

banque de suez nederland nv

Voor alle geld ter wereld.

Herengracht 320 - AMSTERDAM - Tel. 020-63 661

Westblaak 34 - ROTTERDAM - Tel. 010-13 22 46

D. Horbert Houghton en Jenifer Dagut: *Source material on the South African Economy: 1860 — 1970. Volume one 1860 — 1899.* Oxford University Press, Londen, 1973, 371 blz., £ 6.20 (geb.) en £ 3.60 (gen.).

Dit boek bevat een verzameling belangrijke documenten over de Zuidafrikaanse economische geschiedenis. De gehele verzameling wordt door de auteurs, medewerkers van het Institute of Social and Economic Research van de Rhodes University te Grahamstown in drie delen afgedrukt, waarvan dit eerste deel de periode 1860 — 1899 bestrijkt. Het boek bevat de volgende onderdelen: 1. The economy in the 1860s; 2. The mining revolution 1870-99.

M. F. de Graaf (red.): *Computer en recht; 12 voordrachten over juridische informatica*, Kluwer, Deventer, 1972, 168 blz., f. 15.

Deze uitgave bevat 12 voordrachten van B. Brouwer, A. B. Frielink, B. Grassmug, C. Tapper, Mej. A. M. Bos, P. Seipel, F. de Graaf, R. N. Freed, D. W. F. Verkade, R. Crinle Roy, G. Zoutendijk en S. Sinitis over juridische informatica. Deze voordrachten werden ge-

houden in het kader van de cursus „Computer en recht”, welke cursus in de herfst van 1971 werd georganiseerd door een werkgroep van de Stichting Juridische Informatica. De voordrachten zijn in de volgende groepen te verdelen: 1. elementaire informatie; 2. geautomatiseerde verwerking van juridische documentatie; 3. juridische problematiek vanuit een empirisch en kwantitatief georiënteerde gezichtshoek; 4. gevolgen van automatisering voor het positieve recht en het ius constituendum.

J. P. Ureel: *Europa's scheikundige uitdaging*. De Nederlandsche Boekhandel, Kapellen, België, 159 blz.

In dit boek tracht de auteur aan de hand van de chemische sector aan te tonen, dat het met de superioriteit van het Amerikaanse bedrijfsleven, die door velen sinds het verschijnen van *De Amerikaanse Uitdaging* van J. J. Servan-Schreiber als vanzelfsprekend werd beschouwd allemaal wel meevalt.

Centraal bureau voor de Statistiek: *Machine-en Staalbouw 1970*. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1973, 38 blz., f. 5,50.

In dit in de serie Produktiestatistieken verschenen werk zijn tal van gegevens opgenomen over de machine- en staalbouwsector. Zo zijn cijfers vermeld over afzet, verbruik van grond- en hulpstoffen, voorraden enz.

OECD: *Aid management in developing countries*. OECD, Parijs, 1972, 49 blz., \$ 1.50.

Hierin wordt een case-study door Margaret Wolfson weergegeven over drie hulpprojecten in Tunesië.

Darrell Huff: *How to lie with statistics*. Penguin Books Ltd., Londen, 1973, 123 blz., 35 p.

Dit is een herdruk van een overbekend en geestig geschreven boekje over het gebruik, maar vooral over het misbruik van de statistiek.

A. C. van Wickeren: *Interindustry relations, some attraction models*. Universitaire Pers, Rotterdam, 1973, 231 blz., f. 57,50.

Dit boek is een iets uitgebreide herdruk. De eerste versie werd in *ESB* van 4 augustus 1971 besproken door Drs. W. T. M. Molle.

Automobiel- Bedrijfseconoom

Economie bedrijven in het automobielbedrijf dat is de taak van de jonge econoom die de staf van Rotterdam Motors B.V. wil komen versterken.

Rotterdam Motors B.V. is een holding met diverse grote werkmaatschappijen/automobielbedrijven in Nederland.

Van onze nieuwe medewerker verwachten wij, dat hij beschikt over inzicht en ervaring in de meest recente ontwikkelingen op financieel-economisch gebied.

Zijn persoonlijke inzet en

professionalisme zullen op het brede terrein van zijn toekomstige werkzaamheden in belangrijke mate bijdragen aan de verdere expansie van ons dynamisch bedrijf.

De honorering is uiteraard in overeenstemming met het belang van deze verantwoordelijke functie.

Schriftelijke sollicitaties kunnen worden gericht aan het privé-adres van één van de directie-leden, de heer W. F. van Gorp, Wilhelminastraat 17, Barendrecht.